

TARTON YLIOPISTO
HUMANISTISTEN TIETEIDEN JA TAIDEAINEIDEN TIEDEKUNTA
VIRON JA YLEISEN KIELITIETEEN LAITOS
SUOMALAIS-UGRILAISTEN KIELTEN OSASTO

Ellika Eero

MÖIS VAI MOISIO?

**REAALIOIDEN KÄÄNTÄMINEN ANDRUS KIVIRÄHKIN KIRJASSA
RIIHIUKKO ELI MARRASKUU**

Pro gradu -tutkielma

Ohjaaja Juha-Matti Aronen

Tartto 2023

SISÄLLYS

JOHDANTO	5
1. KIRJALLISUUDEN KÄÄNTÄMINEN	8
1.1. Kääntäminen Suomessa: historia ja kielet	8
1.2. Käännösteorian näkökulmia	10
1.3. Kielen ja kulttuurin yhteys kääntämisessä	12
1.4. Käännösongelmat	14
2. REAALIAT	17
2.1. Reaalioiden tutkimuksen historiasta	17
2.2. Reaalioiden luokittelu	19
2.2.1. Yleisnimet	19
2.2.2. Erisnimet	22
2.3. Reaalioiden kääntämisen metodit	22
3. METODI	27
3.1. Lähilukumetodi	27
3.2. Strategian valinta ja sen ongelmat	29
3.3. Reaalioiden määrittely työssäni	30
4. KIRJAILIJA JA AINESTO	31
5. HAASTATELU KÄÄNTÄJÄN KAISU LAHIKAISEN KANSSA	33
6. ANALYYSI	36
6.1. Erisnimien analyysi	37
6.1.1. Suoran siirron käyttäminen	38
6.1.2. Adaptaation käyttäminen	39
6.1.3. Käännöslainan käyttäminen	41

6.1.4. Yläkäsitteen käyttäminen	41
6.2. Erisnimien analyysin yhteenveto	42
6.3. Yleisnimien analyysi	42
6.3.1. Suoran siirron käyttäminen	43
6.3.2. Adaptaation käyttäminen	44
6.3.3. Käännöslainan käyttäminen	45
6.3.4. Eksplikoinnin käyttäminen	46
6.3.5. Yläkäsitteen käyttäminen	46
6.4. Yleisnimien analyysin yhteenveto	47
7. TIIVISTELMÄ	49
LÄHTEET	53
Mõis või <i>moisio</i>? Reaaliäte tõlkimine Andrus Kivirähkin teoses „Rehepapp ehk november”. Kokkuvõte	59
LIITE 1	61
LIITE 2	68

Autorsuse kinnitus

Kinnitan, et olen käesoleva lõputöö ise kirjutanud ning toonud korrekselt välja teiste autorite panuse. Töö on kirjutatud lähtudes Tartu Ülikooli eesti ja üldkeeleteaduse instituudi lõputöö nõuetest ning on kooskõlas heade akadeemiliste tavadega.

JOHDANTO

Kirjallisuuden kääntäminen on yksi tärkeimmistä kulttuurin jakamisen keinosta. Kirjallisuudessa on lähtöpaikan historia, perinteet ja kulttuuri laajemmin. Tietylle kulttuurille ominaisia piirteitä ilmaisevat kieli ja kulttuurisidonnaiset elementit.

Sider Florin kertoo artikkelissaan *Realia in translation*, että kulttuurisidonnaisen elementin eli reaalian nimitys johtuu latinankielisestä sanasta *realis* “todellinen“. Reaaliota ovat sanat ja sanonnat, jotka kätkevät jonkinlaisen idean tai merkityksen. Ne on sidottu yhden kansan elämäntapaan, kulttuuriin, historiaan ja sosiaalisiin oloihin, jotka ovat vieraita toiselle kansalle. (Florin 1993: 123.)

Reaaliota voivat olla sanat, jotka lähtökielen puhujalle ovat niin luonnollisia ja itsestään selviä, että niitä ei oteta enää huomioon. Esimerkiksi viroa puhuvan ihmisen on vaikea selittää sanaa *kohuke* (suomeksi useimmiten *kuorrutettu rahkapatukka*) englantilaiselle tai suomea puhuvan sanan *hiisi* (vioksi *hiis*) merkitystä egyptiläiselle. Olemassa on myös reaaliota, joiden alkuperä ei ole lähtökielessä, mutta ihminen ei tunne merkitystä enää vieraana, esimerkiksi suomen kielessä sanat *baari* (englanniksi *bar*) ja *pihvi* (englanniksi *beef*).

Valitsin aiheen, koska minusta on jännittävää, kuinka on mahdollista selittää ainutkertaisia ja epätavallisia asioita ja ilmiöitä toisessa kulttuurissa ja kielessä. Haluan tutkia, kuinka kielten ja kulttuurien samankaltaisuus vaikuttaa kääntämiseen. Valittu kirja *Riihiukko* on hyvä materiaali, koska Suomessa ja Virossa on historiallisesti ollut samankaltaisia ilmiöitä ja tapahtumia. Koska Viro ja Suomi ovat niin lähellä maantieteellisesti ja kielellisesti, on kiinnostavaa tutkia, millaisia muutoksia kääntäjän täytyy tehdä. Hyvä käänös on ymmärrettävä kohdekielessä. Vierasperäisyys on lähtökielen kulttuurin ominaislaatu. Kulttuurin omaperäisyys ilmentyy reaalioiden ja siksi ne ovat pro gradu -tutkielmani huomion keskipisteenä.

Aiemmin Tarton yliopistossa on tutkittu reaaliota muun muassa seuraavien kieliparien osalta: viro–espanja (Pärn 2021), venäjä–viro (Solajeva 2016), norja–viro (Kauge 2009), englantia–suomi (Eero 2020) ja viro–englantia (Kauts 2012). Materiaalina on yleisesti

käytetty kaunokirjallisuutta. Monien kielten keskinäistä vertailua on vähän, pikemmin on tutkittu syvällisesti kahden kielen keskinäistä strategiaa. Tutkijat ovat keskittyneet erisnimiin ja niiden kääntämiseen.

Suomen kieltä koskevassa tutkimuksessa on kirjoitettu esimerkiksi kielipareista suomi–englanti ja suomi–ruotsi (Rautiainen 2010), japani–suomi (Ando 2016), suomi–italia (Ranta 2020), suomi–saksa (Uppo 2018) ja venäjä–suomi (Kolechko & Laukkonen 2012). Suomessakin on eniten tutkittu kaunokirjallisia tekstejä, mutta myös elokuvien tekstityksiä ja opiskelusanakirjoja. Työt keskittyvät kulttuurisidonnaisten sanojen kääntämiseen, mutta tärkeä osa on myös käänösongelmien löytämisellä ja analysoimisella. Tutkielmani kannalta tärkeä työ on suomalaisen Satu Tuikan pro gradu -tutkielma (2011). Tuikka keskittyy suomalaisen kirjailijan Veikko Huovisen kirjaan *Puukansan tarina*. Tutkielma käsittelee reaaliota ja niiden kääntämistä englanniksi. Tutkimuksen materiaalina on käytetty myös suomalaista kansankulttuuria ja murre sanoja. Tuikan pro gradu -tutkielma on perinpohjainen katsaus niin reaaliioihin kuin käänösongelmiin sekä siihen, kuinka kulttuurin kääntäminen toimii.

Pro gradu -tutkielmani keskittyy kääntämisen historiaan ja suomen kielen asemaan. Tutkielmani painopiste on kulttuurisidonnaisissa sanoissa eli reaalioiden. Annan yleisen katsauksen kääntämisestä sekä eri tutkijoista maailmassa ja heidän näkökulmistansa. Tämän jälkeen tärkeä osa on kielen ja kulttuurin suhteella ja sen vaikutus kääntämiseen. Katson, millaisia ovat ongelmat ja niiden ratkaisut.

Kääntämisen teorian jälkeen keskityn kulttuurisidonnaisten sanojen eli reaalioiden kääntämiseen ja teen katsauksen siihen, kuinka niitä voi luokitella. Tutkielmassani käytän Sider Florinin ja Sergei Vlahovin (1980) luokittelua yleisnimistä ja Rune Ingon (1990) ja Ainialan jt (2008) käsittelyä erisnimistä.

Yleisen teorian ja reaalioiden esittelyn jälkeen kirjoitan, millaisia metodeita käytetään reaalioiden kääntämiseen. Vertailen eri strategioita ja etsin ongelmiin ratkaisuja. Esittelen myös, millaista strategiaa käytän tutkielmassani, ja perustelen valintani.

Materiaalina käytän virolaisen kirjailijan Andrus Kivirähkin romaania *Rehepapp ehk november* (2000), jonka tapahtumat sijoittuvat pieneen virolaiseen kylään 1800-luvulla.

Tällöin Viron baltiansaksalaiset aateliset hallitsivat virolaiskylien elämää kartanoistaan, jonne valta oli keskittynyt. Kirjassa on fiktiivisiä tapahtumia, jotka perustuvat historiaan. Toisaalta teoksessa on käytetty myös kansanperinnettä ja virolaisia stereotyyppejä.

Otin myös yhteyttä kääntäjään Kaisu Lahikaiseen saadakseni selville hänen näkökulmansa. Keskustelimme kääntämisestä yleisesti ja tarkemmin Riihiukosta sekä sen asemasta suomalaisessa kulttuurissa. Keskustelu antaa katsauksen kirjan suomentajan näkökulmaan ja ajatuksiin kääntämisestä.

Lopuksi analysoin teoksen reaaliota. Tuon esiin kiinnostavia esimerkkejä ja ongelmallisia sanoja. Tärkeä osa on myös tilastolla, jotta voin lopuksi tehdä yhteenvedon ja päätelmiä.

Tutkielmassa katson kirjan suomennosta ja poimin siitä kaikki reaaliat. Analysoimisen avulla etsin vastauksia seuraaviin tutkimuskysymyksiin:

- millaista kääntämisstrategiaa reaalioiden kääntämisessä on käytetty;
- onko adaptaatiota käytetty kääntämisessä vähemmän sen takia, että kyseessä on sukulaiskielet;
- kuinka paljon ja millä tavalla eroavat erisnimien ja yleisnimien kääntäminen?

Tutkielman luvut jakautuvat kuuteen osaan. Ensimmäisessä luvussa kerron kääntämisen historiasta. Toisessa luvussa kirjoitan reaaliosta. Kolmannessa luvussa tarkastelen lähilukumetodia ja myös siihen liittyviä ongelmia. Neljännessä osassa kerron aiheesta ja kirjailijasta. Viidennessä luvussa on Kaisu Lahikaisen haastattelu. Kuudennessa luvussa katson ja analysoin tuloksia. Viimeisessä osassa teen tiivistelmän työstä ja tuloksista. Katselen sekä pohdin, mitä voisi tutkia tulevaisuudessa. Liitteistä löytyvät taulukko reaaliosta ja haastattelukysymykset.

1. KIRJALLISUUDEN KÄÄNTÄMINEN

1.1. Kääntäminen Suomessa: historia ja kielet

Outi Paloposken (2004) mukaan suomen kielelle alettiin kääntää 1500-luvulla, kun Mikael Agricola (1510–1557) käänsi Uuden Testamentin (1548). Kai Laitisen (1997) mukaan on mahdollista, että joitain uskonnollisia tekstejä oli jo käännetty aiemmin. Jotkut teksteistä Agricola käänsi yhdessä opiskelijatovereidensa kanssa, jotkut suomennokset taas tehtiin ryhmätyönä Turun katedraalikoulussa. Siitä riippumatta voimme sanoa, että Agricola oli ensimmäinen suomentaja ja hänen työnsä pohja tuleville kääntäjille. (Laitinen 1997: 108–109.)

Ruotsin vallan aikana (1323–1809) ilmestyi noin 100 suomennosta, joista suurimman osan muodostivat uskonnolliset teokset. Venäjän vallan aikana (1809–1917) suomentamisesta tuli tärkeämpää. Tähän oli kolme syytä: kieli nähtiin suomalaisuuden symbolina, kieltä oli tarve kehittää ja kansaa haluttiin sivistää. Kaikki tahot suhtautuivat suomennostyöhön myötämielisesti. Osansa kehityksessä oli myös Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran perustamisella vuonna 1831. Seuran tuella käännettiin kaikenlaista kirjallisuutta, erityisesti ulkomaalaisia klassikoita. Hallinnollisia tekstejä ryhdyttiin myös kääntämään ruotsista suomeen. Vuonna 1735 perustettiin Tukholmassa suomen kielen translaattorin virka, mikä näyttää, että vaikka suomi ja ruotsi ovat kielinä erilaiset, kääntämisen ajateltiin olevan mahdollista. (Paloposki 2004: 365–367.)

Suomessa 1800-luvulla ja aiemmin keskeiset kääntämisen lähtökielet olivat saksa ja skandinaaviset kielet, 1800-luvun lopussa englanninkieliset tarinat (Aile Möldre 2012: 92). Tällöin opetuksen kieli oli ruotsi, mikä tarkoitti, että kaunokirjallisuuden lukijoiden koulutuskieli oli ruotsi ja ei ollut tarvetta kääntää tekstejä suomeksi. Siksi tavallisimmin käännettiin uskonnollisia tai lakikielisiä tekstejä. (Ritva Leppihalme 1997: 133–134.) Virossa samaan aikaan englanninkielisten tekstien osuus oli erityisen pieni. Suomessa käännettiin viihdekirjallisuutta englannista ja ranskasta; Virossa tärkeimmät lähtökielet olivat venäjä, saksa ja jossain määrin myös ranska (Möldre 2012: 92). Virolaisten

kiinnostus suomalaiseen kirjallisuuteen ja kulttuuriin oli monta kertaa suurempi ja siksi käännettiin kirjoja enemmän viroon (Möldre 2012: 98).

Vuonna 2022 käännettiin viroksi 58 kaunokirjallista teosta, 57 vuonna 2021, 38 vuonna 2020, 34 vuonna 2019 ja 35 vuonna 2018 (FILI, tilasto). Suomessa on taas virolaista kirjallisuutta julkaistu kahdeksan kertaa vuonna 2022, kymmenen vuonna 2021, 12 vuonna 2020 ja 2019 ja 14 vuonna 2018 (Eesti Kirjanduse Teabekeskus). Vironkielisten kirjojen osuus Suomessa käännettystä kirjallisuudesta on ollut ja on vieläkin pieni.

Nykypäivänä on Suomessa suomentamisella ensimmäisellä sijalla ylivoimaisesti englanninkieliset kirjat. Vuosina 2018–2021 oli niiden lukumäärä 900 ja 1000 teoksen välillä vuodessa. Lisäksi käännetään ruotsista (lukumäärä 200 ja 300 välillä), ranskasta (lukumäärä 60 ja 80 välillä) ja saksasta (lukumäärä 80 ja 110 välillä). Muista kielistä on vähemmän painoksia. (Tilastokeskus, käänntiedot.) Yksi syy voi olla kielitaidossa. Suomessa ei ole niin paljon ihmisiä, jotka osasivat hyvin erilaisia kieliä, muun muassa viroa. Eli koska suurempi osa ihmisiä osaa englantia paremmin kuin toisia kieliä, on ymmärrettävää, miksi englannista käännetään muihin kieliin (muun muassa suomeen) enemmän.

Toisaalta on suomennettu kirjoja kielistä, joita kukaan ei kääntänyt 1800-luvulla. Esimerkiksi vuonna 2012 julkaistiin yksi kirja bengalin, sloveenian, akkadin ja albanian kielestä. Hiukan enemmän käännettiin islannista, puolasta ja unkarista. (Holstikko 2013: 10.) Joka vuosi 1985 lähtien on ilmestynyt yli 1400 suomennosta vuodessa. Joinain vuosina luku oli melkein 2000. Siihen liittyvät vielä kirjat, jotka käännettiin ruotsiksi. (Tilastokeskus, käänntiedot.) Kaunokirjallisuus Suomessa on laajentunut, minkä vuoksi suomalaisille on monipuolisemmat kokemukset lukemisella.

Kielien lisäksi on laajentunut suomennosten valikoima. Niin kuin aina ovat vieläkin tärkeitä kaunokirjallisuuden tekstit. Tähän liittyy kiinteästi myös Suomessa elävien kirjailijoiden tuotannon kääntäminen suomeksi. Käännettäväksi on tullut myös tieto- ja opaskirjallisuutta. Lisäksi käännetään myös esimerkiksi ulkomaan uutisia ja tuotetietoja, televisiossa myös ohjelmatekstityksiä. Nykyaikana myös Suomen historiasta kertovia kirjoja on käännetty suomeksi. (Outi Paloposki 2015: 294–295.)

1.2. Käännösteorian näkökulmia

Kääntämisen historiassa luodaan yleinen katsaus siihen, millaisia eroja on kahden käännöksen välillä ja mistä ne johtuvat. Erojen avulla voi luoda käsityksiä kielitieteellisestä näkökulmasta ja myöskin yhteiskunnasta ja kulttuurista yleensä. (Paloposki 2015: 293.) Kääntämisen historian tutkimuksessa otetaan nykyään huomioon myös kääntäjän rooli. Tutkitaan, miten kääntäjän kokemukset ja hänen ajatuksensa vaikuttavat kääntämiseen (Paloposki 2015: 294). Kääntäjä päättää, miten samankaltainen tai erilainen käännös on lähtötekstiin verrattuna. Hän voi käännöstyössään tuoda teokseen lähtötekstiin kriittisesti suhtautuvan näkökulman tai kohdekieleen uusia elementtejä. Tärkeintä on kuitenkin itse kääntäminen ja lopputuotos. (Sirkku Aaltonen & Liisa Laukkanen 2015: 276–277.)

Suomalainen Rune Ingo (1990: 22–23) kirjoittaa, että lähtö- ja kohdeteksteihin ei ole mahdollista suhtautua toistensa peilikuvina. Ingo määrittelee neljä syytä, joiden vuoksi lähtökieltä ei voi vain mekaanisesti kääntää lähtökielelle: ensimmäinen syy on se, että symbolien ja niiden merkitysten välillä on eroja niin lähtö- kuin myös kohdekielessä. Toiseksi eri kielissä on erilaisia tapoja, kuinka kokemus siirtyy symboliksi (eli sanoiksi). Esimerkiksi osissa kielissä ei ole lukusanoja ja sen sijalla käytetään adverbia. Kolmanneksi eri kielissä on erilaisia tapoja siihen, miten symboleista (eli sanoista) muodostetaan lauseita ja tekstejä. Neljäs syy on asia, että eri kielten puhujilla on erilaisia kokemuksia heitä ympäröivästä maailmasta. Nämä syyt tarkoittavat, että kääntäminen ei ole vain pelkkää kielen kääntämistä. Tärkeää on myös kulttuurin ja kaiken muun yhdistäminen. Tämän takia kääntäjän pitää ymmärtää lähtöteksti hyvin.

On monta mahdollisuutta jakaa analyysi eri osiin, mutta Rune Ingosta ovat tärkeimmät juuri viisi: alustava tekstianalyysi, kieliopillinen analyysi, semanttinen analyysi, tyylianalyysi ja pragmaattinen analyysi. (Ingo 1990: 110–194.) Alustava tekstianalyysi auttaa kääntäjää ymmärtämään teksti paremmin. Syvälukeminen antaa aavistuksen siitä, millaisia teksti, ihmiset ja olot todellisuudessa ovat. Kieliopillisessa analyysissä tarkastellaan lauseita, joissa on lähtökielelle tyypillisiä morfologisia ja syntaktisia piirteitä. Lähtö- ja kohdekielten välillä voi olla iso ero, ja kääntäjän pitää ottaa se huomioon. (Ingo 1990: 110–111.) Semanttinen analyysi taas tarkoittaa sitä, että

kiinnitetään huomiota sanojen merkitykseen ja siihen, miten ne muodostavat tekstin kokonaismerkityksen. Tämä on viron ja suomen kielen välillä, koska sukulaiskielissä on niin sanottuja pulmasanoja tai petollisia ystäviä, jotka voivat vaikuttaa tekstin ymmärtämiseen paljon. Esimerkiksi sanat *halb* ja *halpa*, *kalju* ja *kalju*, *piim* ja *piimä* voivat synnyttää paljon sekaannusta. (Ingo 1990: 141–142; 169–171.) Lisäksi on tyylianalyysi, joka on osa kaikkia muita analyyseja. Rune Ingon mukaan nykyaikana tyylianalyysi ei ole enää niin suuressa roolissa kuin toiset osat, mutta tyyllillä on vieläkin merkitystä. Lähtöteoksen tyylin säilyttämiseen pitää siis kiinnittää erityistä huomiota. (Ingo 1990: 179–180.) Viimeinen iso osa Ingon analyysimallissa on pragmaattinen analyysi. Tämä osa on analyysitasoista tärkein, koska pragmaattinen analyysi näyttää, toimiiko käännös uudessa kielessä ja kulttuurissa. Sen ei pidä olla lähtöteoksen peilikuva niin kuin Ingo on sanonut aiemmin, vaan sen pitää sopia uuteen muotoon ja kontekstiin. (Ingo 1990: 187–188.)

Peter Newmarkin (1988) mukaan käännösteorian tavoite on yksinkertaisesti sanottuna oikean strategian löytäminen käännettävään tekstiin, mutta teoriassa on muutakin. Teoria koostuu periaatteista, suosituksista, ohjeista ja vihjeistä. Newmarkin mukaan käännösteoriaan kuuluu neljä osaa. Ensimmäiseksi täytyy löytää ja määritellä ongelma. Toiseksi pitää ajatella, mitkä kaikki vaikuttavat konkreettiseen ongelmaan. Kolmanneksi on tarpeen ajatella, millaiset olisivat mahdolliset käännösstrategiat. Neljänneksi valitaan sopiva strategia ja käännetään sana. (Newmark 1988: 9.)

Käännösstrategioita on erilaisia. Niiden valinta riippuu siitä, millaiset ovat kontekstuaaliset muuttujat. Kääntäjän täytyy muistaa, mikä on tekstin tavoite ja miten käännettävää sanaa käytetään lähtökielessä, esimerkiksi kuinka usein sitä käytetään ja millainen on sen asema. Tärkeää on ajatella potentiaalisia lukjoita eli sitä, miten lukijat ymmärtävät käännöksen. Monenlaiset asiat vaikuttavat siihen, käyttääkö kääntäjä suoraa käännöstä, poistamista, alaviitettä tai jotakin muuta. (Newmark 1988: 103.) Strategioita voi käyttää kahdella tavalla: semanttisen ja kommunikaation tasolla. Semanttisella tavalla käännetty teksti välittää ja kommunikatiivinen teksti selittää. (Newmark 1988: 47–48.)

Suomen kielessä on käytössä kaksi sanaa: suomentaminen ja kääntäminen. Toisissa kielissä voi olla prosessia kuvailevia sanoja enemmän, niin kuin esimerkiksi japanissa tai

vähemmään, kuten englannissa. (Aaltonen & Laukkanen 2015: 278.) Suomentaminen tarkoittaa suomeksi kääntämistä. Toisissa kielissä on ollut myös samankaltaisia sanoja, esimerkiksi englannissa *to English* ja ruotsissa *försvenska*. Sanoja ei kuitenkaan käytetä enää kuten suomessa. (Paloposki 2015: 297.)

Friedrich Schleiermacherilta ilmestyi 1815 tutkielma *Über die verschiedenen Methoden des Übersetzens* eli *On The Different Methods of Translating*. Kirjassa kerrottiin ensimmäistä kertaa kotouttamisesta ja vieraannuttamisesta käänöksessä. (Dilek Dizdar 2012: 53.) Kysymys oli, onko parempi muuttaa tekstiä niin, että kohdekielen lukija ymmärtää sen kuin oman vai onko parempi, että tekstissä säilyisi eksotiikka. Se on tärkeä kysymys ja osa teoriasta, kun puhutaan juuri kaunokirjallisuudesta. Newmark sanoo, että siellä, missä on ero lähtö- ja kohdekielen välillä, kehittyy käänöksen ongelma. (Newmark 1988: 94.) Joillakin tutkijoille on voimakas käsitys kotouttamisesta ja vieraannuttamisesta. Lawrence Venutin (2017: 18–20) mielestä on kotouttaminen huonoa, koska lähestyminen on egosentrinen. Se tarkoittaa, että usein poistetaan lähtökielen tärkeät kielelliset ja kulttuurilliset osat, koska lähtökielellä on valtavampi arvo. Hän sanoo suorastaan, että kotouttaminen on pohja nationalismille, joka voi viedä sortoon. Vieraannuttaminen kuitenkin antaa mahdollisuuden esittää haaste kohdekieleen, jota voi muuttaa lukijoiden asennetta.

Outi Paloposki ja Riitta Oittinen (1998: 378–380) mukaan toiset tutkijat (ja myös he) ovat eri mieltä Venutista ja kotouttamista ei pidä ottaa niin kriittisesti. Kotouttamisella on hyviäkin puolia. Paloposki ja Oittinen tuovat esimerkiksi ensimmäiset Sheakespearen suomennokset, joissa kääntäjät ovat tehneet valtavan määrän muutoksia. Kotouttaminen auttaa kehittää kohdekieltä ja laajentaa sen kirjallisuuden perinteitä. Erittäin tärkeä on se pienten kielten kuten suomen kohdalla.

1.3. Kielen ja kulttuurin yhteys kääntämisessä

Mary Snell-Hornby (1988) kirjoittaa, että Willem von Homboldt ymmärsi ensin kielen ja kulttuurin yhteyttä. Kieli koostuu kulttuurista ja ihmisestä, joka tajuaa kielen avulla maailmaa. Sen perusteella myös on perustettu Sapir-Whorf hypoteesi eli kielen relatiivin

hypoteesi. Hypoteesin mukaan kieli vaikuttaa siihen, kuinka ihmiset havainnoivat maailmaa. Jos hypoteesi katsotaan yhdestä äärimmäisyyden näkökulmasta, sanoisimme, että kääntäminen on mahdotonta. Kielen ja ihmisen kulttuuritajun yhteys ei anna mahdollisuutta siirtää tekstiä kokonaan. Toisaalta Snell-Hornby osoittaa Chomskyin universaalisen kielioppiin, jolla on alkujuuri Whorfin teoriassa ja suuntautuu toiseen äärimmäisyyteen. Kääntäminen on vain pinnallisen osan muuttaminen ja siksi kääntäminen on aina mahdollista. Snell-Hornby korostaa, että kumpikaan niistä ei ole väärä. Kääntämisessä pitää ottaa huomioon, kuinka lähtökulttuuriin yhdistetty teksti on ja kuinka erilaatuinen on kohdekulttuurin kieli ja kulttuuri alkuperäisestä. Ongelmaan liittyy myös tekstin modernisuuden kysymys. Vanhemmat tekstit ovat usein monimutkaisempia, koska yleisiä ilmiöitä on vähemmän. Siitä tulee myös yksi tämän työn potentiaalisista ongelmista. Kirja on kirjoitettu ja käännetty suomeksi 2000-luvulla, mutta tarina tapahtuu 1800-luvulla. Suomi ja Viro ovat yhteiskunnallisesti läheisempiä toisilleen kuin esimerkiksi Uganda ja Suomi, mutta historiallisesti on tärkeitä erilaisuuksia kahden kansan välillä. Se vaikuttaa kulttuurillisten asioiden kääntämiseen ja siihen millaisia mahdollisuuksia suomen kielessä on jo olemassa ja kuinka paljon kääntäjän pitää keksiä uusia sanoja tai korvata ne jonkilla tavalla. (Snell-Hornby 1988: 41–42.)

Kielen ja kulttuurin sidonnaisuudesta on kirjoittanut myös Basil Hatim ja Ian Mason (1993) kahden tutkijan perusteella. Antropologi Malinowski ei ollut kielitieteilijä, mutta hän käytti työnsä kääntämisessä kommentoitua käännettä. Se tarkoittaa, että hänen piti selittää lukijalle vieraiden maiden ihmisiä ja heidän kulttuuriaan ja paras tapa oli antaa lisäkommentteja. Malinowski sanoi sitä *context of situation* eli tilanteen konteksti. Kääntäjän pitää ottaa huomioon lähtö- ja kohdekulttuuria ja sen avulla tulkinta käännettävää tekstiä. Samankaltainen lähestyminen oli kielitieteilijä J.R.Firthillä. Hänestä eivät olleet tärkeitä yksittäiset sanat, vaan mitä niiden sanojen avulla halutaan sanoa. Konteksti koostuu puhumisesta, toiminnasta, toisista tilanteen osista ja puhumisen tuloksesta. Niiden perustella Firthin mukaan on olemassa neljä merkitystasoa, jotka vaikuttavat siihen, onko teksti mahdollista kääntää. Kuitenkaan Firth ei uskonut, että kääntämistä ei pitäisi yrittää ja löytää ratkaisuja. (Hatim ja Mason 1993: 36–38.)

Viimeiseksi Riitta Oittinen (2004) on kirjoittanut, että teksti on aina osa jostakin kulttuurista ja kokemusmaailmasta. Kirjoitettu teksti on usein osa aiemmin kirjoitettua kirjallisuutta. Oittinen pohtii Lewis Carrollin teosta *Alicen/Liisan seikkailut ihmemaassa* ja sitä, kuinka se on saanut vaikutteita esimerkiksi kreikkalaisista tarinoista. Carroll on kirjassaan käyttänyt toisien kulttuurien ja kirjailijoiden ideoita ja siitä tulee kysymys, että kenen tekstiä kääntäjä tulkitsee ja millainen on oikea lähtöteksti. (Oittinen 2004: 173–175.) Pro gradu -tutkielmani aines on myös kokoelma kansanperinteistä ja -saduista, joihin on vaikuttaneet nykyaikaiset liikkeet kirjallisuudessa ja kirjailijan kulttuuritaito. Saattaa herätä kysymys, mitä kääntäjä oikeasti kääntää ja kuinka erilaisia ovat eri kääntäjien näkemykset.

1.4. Käännösongelmat

Käännösongelmat syntyvät eri syistä. Niistä on kirjoitettu paljon ja sitä ovat tehneet eri tutkijat, esimerkiksi Christiane Nord (1991) ja Mona Baker (2003). Käännösongelmiin ei ole yhteisiä ratkaisuja ja jokainen teksti on erilainen ja vaatii eri lähestymistapaa. Nordin (1991: 158–160) mukaan ongelmien lajit jakaantuvat neljäksi: pragmatiikka, kulttuurinen, kielitieteellinen ja tekstuaalinen.

Bakerin (2003) mukaan ongelmat voivat olla kielitieteellisiä (esimerkiksi kollokaatiot ja idiomit) tai kielenulkoisia (esimerkiksi assosiaatiot). Hän on luonut yleiskatsauksen tavallisimmista ongelmista, jotka muuttavat lähtötekstin kääntämisen vaikeaksi. (Baker 2003: 15.) Yksityiskohtia on yksitoista ja teen niistä nyt yhteenvedon.

Ensimmäinen on kulttuurisidonnainen käsite, joka on myös tutkielmani peruste. Ne voivat olla abstraktisia ja konkreettisia sanoja, jotka käsittelevät esimerkiksi ruoan tai perinteen sanoja. Koska kulttuurisidonnainen osa on työn keskeinen aihe, niin perinpohjainen selitys tulee luvussa 2. Seuraava ongelma tulee sanan puutteen takia. Se tarkoittaa, että ajatus voi olla kohdekielessä tuttu tai ymmärrettävä, mutta siellä ei ole sen tarpeeseen sanaa. Baker tuo esimerkiksi englanninkieliset sanat *savoury* ja *landslide*. Niille sanoilla ei ole suoraa vastakohtaa kaikissa kielissä (ei suomessakaan), mutta niiden selitys on yleisesti selvää. (Baker 2003: 18–19.)

Lähtökielen sana voi olla liian monimutkainen semanttisesta näkökulmasta. Sana ei välttämättä ole muoto-opillisesti vaikea, mutta semanttinen tarkoitus on iso. Tutkijat ovat olleet sitä mieltä, että jos tarvitsemme yhden sanan jonkin semanttisesti monimutkaisen ajatuksen selittämiseen, niin keksimme sen. Eri kulttuurit ja perinteet tarvitsevat niitä eri tavalla ja siksi ei ole olemassa aina yhtä sanaa. Käännösongelma on myös yhden sanan eri tarkoitukset eri kielissä. Hyvä esimerkki on viro ja suomi. Molemmissa kielissä on sana *raamat*. Viroksi tarkoittaa se kirjaa. Suomen *Raamattu* on viroksi *piibel*. Kääntäjien pitää ymmärtää kontekstista, mistä on puhe ja kääntää sana oikein. Riippuen lähtötekstistä voi yhdellä sanalla olla tärkeä ero. (Baker 2003: 19.)

Seuraava pulma on hyperonyymia eli kohdekielessä ei ole yleistä sanaa. Se tarkoittaa, että ei ole yhtä yleistä sanaa, mutta on paljon erityisiä sanoja. Esimerkiksi on englannin viittomakielessä sanalle *lyödä* (englannin *hit*) paljon tarkempia sanoja. Viittomakielessä sanotaan missä ja kuinka, jos kerrotaan lyömisestä. Englannissa se ei ole tarpeellista. Seuraava ongelma on päinvastainen edelliselle. Kielessä ei ole erityistä sanaa eli hyponyymia. Kielessä voi sanoa yleisesti rakennus, mutta vaikea voi olla löytää vastineita esimerkiksi suomen *mökin*, *riihen* ja *majan* sanoille. (Baker 2003: 19–20.)

Eri perspektiivi voi olla myös kielten ruumiillisen ja/tai ihmissuhteiden ilmestämisen välillä. Osissa kielistä on perspektiivi tärkeämpi kuin toisissa. Hyvä esimerkki on japanin kielessä *antaa* verbi, jolle on kuusi eri muotoa ja niiden käyttö riippuu ihmisistä. Suomen kielessä ovat esimerkiksi sanat *kaveri* ja *ystävä*. Molemmat tarkoittavat viron *sõpra*, mutta ei ole selkempää eroa. Suomen kielessä niille kuitenkin merkitään eri asiaa ja se voi olla tärkeä käännöksen kannalta. Ongelma on myös sanan ekspressiivisyydessä eli millainen sävy sanalla on. Helpompi on lisätä tavalliselle sanalle ilmaisuvoimaa, mutta vaikea on ottaa sitä pois. Esimerkiksi viron sana *mõnulema* ei voi korvata yhdellä sanalla, koska *nauttia* ei riittä ja siksi tarvitsee lisäystä. (Baker 2003: 20–21.)

Sanan muoto voi myös olla ongelmallinen. Esimerkiksi kielissä, jossa ei ole (paljon) affikseja, kääntäjän pitää käyttää enemmän kuin yhtä sanaa. Iso vaikeus voi olla esimerkiksi suomen kääntämiseen englanniksi. Suomenkielinen sana *kirjani* saa kääntää vain *my book* tavalla. Tai suomen sana *rakennuksestamme* olisi *from our house*. Kysymys on myös sanojen ja muotojen esiintymistiheydessä. Vaikka kohdekielessä sana on

olemassa, ihmiset eivät välttämättä ymmärrä sitä ja siksi voi olla parempi korvata se toisella sanalla. Merkittävä ongelma voi olla myös kieliopillisissa paikoissa. (Baker 2003: 21–22.)

Viimeinen ongelma Bakerin mukaan ovat lainasanat lähtötekstissä. Lähtökielessä on lainasanoilla eri merkityksiä. Joissakin kielissä on kysymys arvovallasta, joissa kielissä se on vain monikielisen yhteiskunnan tulos. Ongelmaan kuuluvat pulmasanatkin, jotka ovat tärkeä aihe viron ja suomen kielen välillä. Hyvät esimerkit ovat *hallitus* (viron *home*), *pulma* (viron *hää*), *kalju* (viron *kallio*) jne. Tilanteessa on tärkeää, että kääntäjä olisi pätevä ja varovainen. Pulmasanoja voi esiintyä myös erittäin erilaisten kielten välillä, tämä käännösongelma vaikuttaa melkein kaikkiin kääntäjiin. (Baker 2003: 22.)

Kaikki edellä mainitut käännösongelmat ovat tavallisia ja keskeisiä. Niiden kääntämisessä on monta erilaista ratkaisua. Tärkeä on ottaa huomioon konteksti ja millainen sija on sanalla tekstissä. Kaikilla sanoilla ei ole yhtä suurta vaikutusta tekstiin, mutta pitää olla kuitenkin varovainen. (Baker 2003: 23.)

2. REAALIAT

2.1. Realioiden tutkimuksen historiasta

Sana reaalia on yksi mahdollinen tapa lähestyä käännösongelmaa. Eri tutkijat ja kääntäjät ovat käyttäneet esimerkiksi sanoja kulttuurisidonnaiset, kulttuuriset ja vieraat sanat. Suomalaiset tutkijat ovat käyttäneet myös erilaisia sanoja, muun muassa Leppihalme (1997: 4) on käyttänyt englanniksi sana *allusion* eli alluusio, Rune Ingo (1990: 237) ilmaisua pragmaattiset erikoistapaukset ja Pekka Kujamäki (2004: 189) englanniksi ilmaisua *unique items* eli ainulaatuiset esineet. Pro gradu -tutkielmassani käytän termiä reaalia, koska sitä käytti myös Florin (1993), joka on yksi tärkeimmistä ilmiön kuvaajista. Reaalia kattaa gradussani niin erisnimet kuin yleisnimet, joista kerron enemmän luvussa 2.2.

Koska termillä reaalia on niin paljon vastineita, on vaikea sanoa, milloin ideaa ja milloin sanaa käytettiin ensimmäistä kertaa. Ensimmäinen reaalia-sanan maininta pro gradu -tutkielmani aiheeseen liittyvässä kontekstissa on Karl Breulin *The Training of Teachers in Modern Foreign Languages* vuodelta 1894. Hän kertoo kirjassa nykyaikaisen kielenopettajan opetuksesta, jossa painon pitää olla kielessä, kirjallisuudessa ja tiedossa. Hän sanoo näitä reaalioksi. (Breul 1894: 424–425.) Sitten ei ole reaaliosta juurikaan kirjoitettu. 1970-luvulta lähtien on kulttuurin ja kielen yhteydestä kirjoitettu enemmän, ja erilaiset sanat alkavat eriytyä reaalioiden kuvaamisesta. Käännösteorian kehittyminen ja prosessin tutkiminen tuovat kentälle uusia sanoja, ja tutkijoita on ollut erittäin paljon 1990-luvulla ja sen jälkeen, kuten näemme kirjallisuudessa ja työssänikin mainituista (perus)lähteistä.

Kulttuuriominaisen elementin eli reaalian termin merkitystä ovat muutamia tutkijat määritelleet tarkemmin. Javier Franco Aixela (1996: 59, viitattu Alla Kharina 2018: 52 mukaan) jakaa kulttuuriominaiset elementit kahteen ryhmään, erisnimiin ja yleisnimiin, mutta reaaliolina hän pitää vain jälkimmäistä. Erisnimi on henkilön, paikan tai objektin nimitys, joka kuuluu yhdellä ilmiölle, esimerkiksi *Helsinki* ja *Suomenlinna*. Yleisnimi merkitsee jonkinlaista luokkaa, isompaa ryhmää, esimerkiksi sanat *puisto* ja *tie* ovat

yleisnimiä. Venedikt S. Vinogradov (1978, viitattu Kharina 2018: 52 mukaan) luokittelee myös erisnimet reaalioksi. Saman määritelmän on valinnut suomen kääntäjä Anna Buncler (2017: 124). Reaalioksi käsitetään tavallisesti vain yleisnimet (Mariia Alexeeva 2007, Vitalii G. Kostomarov ja Evgenii M. Vereshchagin 2005, Vlahov ja Florin 2012, viitattu Kharina 2018: 52 mukaan).

Ritva Leppihalmeen kirjassa *Culture Bumps* (1997) reaalia eli *allusion* tarkoittaa niin erisnimiä kun yleisnimiä. Leppihalmeen mukaan kääntämisessä on tärkeää, että kääntäjä olisi kaksikielisyyden lisäksi vielä kaksikulttuurinen ihminen. Kääntämisessä ei riitä vain sanan kääntäminen, koska usein merkitys on isompi kuin sana itse. Tämä merkitsee, että kääntäjän lisäksi reaalioiden ymmärtämisessä iso rooli on myös lukijalla. Reaalia ei ole vain kirjallisuuden ilmiö. Sitä löytyy myös musiikista, elokuvista ja muualta. Reaaliota on mahdollista katsoa eri tavoilla ja eri tieteenaloilla. Kielitieteellisestä näkökulmasta voimme katsoa sitä kommunikaation keinona, jossa teksti lähettää jonkinlaisen viestin, joka vastaanottajan pitää ymmärtää. Tärkeintä on huomata ja muistaa, millaisissa teksteissä ja yhteyksissä sanat esiintyvät. (Leppihalme 1997: 3–8: 31.)

Tunnetuimmat tutkijat ovat Sider Florin ja Sergei Vlahov Venäjän ja Bulgarian puolelta. Heiden merkittävä työnsä on *Neperevodimo v perevode* (1980) (*Untranslatable in Translation*). Suomessa on Ritva Leppihalme ja hänen väitöskirjansa *Culture Bumps* (1997) ja kaikki hänen seuraavat työnsä sekä Pekka Kujamäki, erityisesti saksan kielen puolella. Hänen merkittävä työnsä *Deutsche Stimmer der Sieben Brüder* on peräisin vuodelta 1998. Tanskasta on Birgit Nedergaard-Larsen ja hänen artikkelinsa *Culture-Bound Problems in Subtitling* (1993). Englantilainen Peter Newmark on kirjoittanut reaaliosta monessa kirjassa, esimerkiksi teoksessa *A Textbook of Translation* (1988). Tutkijoita on enemmänkin ja aiheesta on kirjoitettu kirjoja, artikkeleita ja tutkimuksia. Pro gradu -tutkielmassani käytän lähteenä eri asiantuntijoiden töitä ja ideoita.

2.2. Reaalioiden luokittelu

2.2.1. Yleisnimet

Yleisnimireaaliat on mahdollista jakaa ryhmiin. Eri kääntäjät ja tutkijat ovat tehneet ryhmittelyä eri tavalla. Peter Newmark (1988: 95) ehdottaa ryhmiä: ekologia, aineellinen kulttuuri, sosiaalinen kulttuuri, järjestöt/käytännöt ja tavat. Pekka Kujamäki (1998: 26–27, viitattu Ritva Leppihalme 2011: 127 mukaan) jakaa yleisnimet viiteen ryhmään: yhteiskunta, vapaa-ajan aktiviteetit, luonto, mytologia ja arkiset asiat.

Pro gradu -tutkielmassani teen tarkemman yleiskatsauksen luokittelusta Florinin ja Vlahovin (1980, 1986/2012) työn perusteella, koska he kuuluvat ensimmäisiin reaalioiden tutkijoihin. Heidän tutkimustaan ovat käyttäneet kääntäjät, kielitieteilijät ja opiskelijat. Heidän työkieliään olivat venäjä ja bulgaria, ja siksi olen käyttänyt toisia luotettavia lähteitä ja tarkistanut tietoa niin paljon kuin on ollut mahdollista. Olen muun muassa käyttänyt yhtä Florinin englanninkielistä artikkelia (1993). Florinin ja Vlahovin tutkimuksiin ovat viitanneet suomen- ja englanninkieliset tutkijat, joiden avulla olen kirjoittanut seuraavan osan. Florin ja Vlahov (1980, 1986/2012, viitattu Kharina 2018: 57 mukaan) ovat pitkäaikaisen ja perinpohjaisen työnsä avulla luoneet seuraavat ryhmät:

- temaattinen:
 - etnografia;
 - maantiede;
 - sosiaaliala;
- paikallinen:
 - yksi kieli: originaali ja vieras;
 - kaksi kieltä: ulkoinen ja sisäinen TAI kansallinen, regionaalinen ja kansainvälinen;
- temporaali:
 - moderni ja historiallinen.

Temaattinen luokitus jakaa reaaliat kolmeen isompaan alaryhmään (Florin 1993: 123–124): etnografian, maantieteen ja sosiaalialan reaaliat. Etnografian typologioihin kuuluvat jokapäiväiseen elämään, töihin, taiteeseen, uskontoon, mytologiaan ja kansanperinteeseen liittyvät reaaliat. Englanninkieliset esimerkit jokapäiväisistä

reaalioista ovat *bungalow*, *igloo* ja *dime*. (Florin 1993: 123–124.) Maantieteen typologiaan kuuluvat maantieteeseen liittyvät sanat. Tämä on kaikista pienin ryhmä, koska tavallisesti maantieteelliset sanat eivät liity suoraan mihinkään kulttuuriin. (Kharina 2018: 71.) Typologiaan kuuluvat esimerkiksi norjasta lainatut *ffjord* englannin kielessä ja arabian *samum* suomen kielessä. Vaikka puhutaan maantieteeseen liittyvistä käsiteistä, sanat eivät liity tiukasti alueeseen, mutta kuitenkin kieleen (onko käsite kielessä tunnettu vai ei). (Florin 1993: 124.) Sosiaaliala typologiaan kuuluvat yhteiskuntaan, muun muassa hallitukseen ja julkisiin suhteisiin liittyvät sanat (Kharina 2018: 75). Florin (1993: 124) nostaa esimerkeiksi englannin sanat *hippie*, *fan* ja *sheriff*.

Paikallinen luokittelu perustuu sanojen alkuperään. Luokittelu perustuu kahteen kriteeriin: reaalian kansallinen alkuperä ja kielipari, jonka välillä käänös tapahtuu. Kun sanaa katsotaan yhden kielen näkökulmasta, on kyseessä originaali tai vieras reaalia. Originaali kuuluu kielen omien reaalioiden joukkoon, esimerkiksi suomen sanat *korvapuusti* ja *mökki*. Vieras reaalia ei ole kielelle ominainen, mutta sanaa käytetään intensiivisesti ja äidinkielliset puhujat eivät yleisesti erota tai ajattele sitä vieraana sanana, esimerkiksi *samovaari* (venäjältä) ja *ufo* (lyhenne englannin kielestä). (Vlahov, Florin 1986/2012: 61–69, viitattu Kharina 2018: 58–59 mukaan.)

Kun sanoja katsotaan kahden kielen näkökulmasta, niin kuin käännettäessä tehdäänkin, voi sanat jakaa ulkoisiksi ja sisäisiksi reaalioksi (Valerii P. Berkov 1973: 113, viitattu Kharina 2018: 59 mukaan). Ulkoinen reaalia on vieras molemmissa kielissä. Esimerkiksi norjan sana *ffjord*, joka on vieras niin englannissa kuin suomessa. Se muuttuu sisäiseksi, kun käänämme sanan norjasta suomeen.

Sisäinen reaalia on tuttu lähtökielessä, mutta vieras kohdekielessä (Vlahov, Florin 1986/2012: 61–69, viitattu Kharina 2018: 59 mukaan). Nousee kysymys, milloin ulkoisesta reaaliasta tulee sisäinen yhden kielen näkökulmasta? Milloin *mafia* ja *burkini* ovat tulleet suomen kieleen ja muuttuneet suomen kielelle ominaisiksi reaalioksi? Onko *vulkaani* sisäinen reaalia? Suurimmalla osalla kielistä on kontakteja toisiin kieliin, mikä johtaa joidenkin sanojen ja termien lainaamiseen. Muutamat niistä jäävät kieleen, mutta osa häviää jokapäiväisestä kielen käytöstä. Kharina (2018: 59–61) lähtee tutkimuksessaan ajallisesta määrittelystä, milloin ulkoisesta tulee sisäinen reaalia. Hän luokittelee sisäisiin

reaalioihin sanat, jotka ovat peräisin vähemmistöltä tai ovat historiallisesti liittyneet lähtökielen kulttuuriin. Myös lainasanat, jotka ovat tietyllä ajanjaksolla (tai vieläkin) tulleet osaksi lähtökulttuuria.

Ulkoisten ja sisäisten reaalioiden erottaminen paikallisessa ryhmässä voi olla kuitenkin vaikeaa, joten Vlahov ja Florin (1986/2012: 63–66, viitattu Kharina 2018: 61 mukaan) ovat esitelleet toisen luokittelumahdollisuuden: kansallinen, regionaalinen ja kansainvälinen. Kansalliset reaaliat kuuluvat yhdelle kansalle ja ovat vieraita kaikille muille, jotka jäävät tämän ihmisryhmän ulkopuolelle. Vaikka näiden reaalioiden olemus viittaa siihen, että ne ovat vieraita ulkopuolisille, esiintyy myös poikkeuksia.

Regionaalisia reaaliota ovat sanat, jotka kuuluvat yhteen kulttuuriin, mutta ovat ylittäneet kielirajan toisiin kieliin. Regionaaliset reaaliat ovat luonteeltaan ulkoisia, mutta samanaikaisesti kuuluvat sisäisiin reaalioihin. Tämä ryhmä on vaikein määrittellä tutkijoilla. Esimerkkeiksi voi nostaa sanat *kasarmi* ja *samovaari*, jotka ovat tulleet venäjän kielestä ja olleet aiemmin ulkoisia, mutta nyt tajuaamme ne enemmän sisäisinä reaaliaina.

Viimeinen alaryhmä, kansainväliset reaaliat, riippuu kahdesta vaatimuksesta: sanaa käytetään monissa eri kielissä ja se on säilyttänyt alkukielen sävyn. Tällaisia sanoja ovat esimerkiksi *bolševikki* ja *temppele*. Sanat on mukautettu kohdekieleen (tässä tapauksessa suomen kieleen), mutta ne ovat säilyttäneet venäjän ja latinan/englannin lähtökielen tunnun.

Temporaalinen kategorisointi lähtee ajan osoittajasta, ajanjaksosta, mihin reaaliat kuuluvat (Florin 1993: 123). Temporaalinen ryhmä jakautuu taas kahdeksi: moderni ja historiallinen (Vlahov, Florin 1986/2012: 69, viitattu Kharina 2018: 59 mukaan). Molemmat alaryhmät ovat kovin subjektiiviset, juontuen lähtökielen kulttuurista ja historiasta. Yhden tapahtuman edeltävät reaaliat ovat historiallisia, seuraavat moderniset. Alaryhmiä voi sovittaa historiallisten merkityksien, esimerkiksi isojen sotien tai erityisten ajanjaksojen (esimerkiksi *Nevostoliiton aika*) avulla.

Vaikka luokittelu antaa selkeämmän kuvan reaaliosta ja niiden kuulumisesta historiallisessa merkityksessä, puhutaan jokaisesta kulttuurista ja kielistä erikseen. Luokittelu pitäisi osittain tai täysin mukauttaa eri kulttuurien varten. Suomen kontekstissä

uskallan ehdottaa erikseen periodin, jolloin Suomi tulee itsenäiseksi. Kaukaisemmassa menneisyydessä reaaliat voisivat liittyä ruotsikielisen kulttuuriin tai historiallisen tapahtumiin (esimerkiksi *Suomen suuriruhtinaskunta*).

Kaikissa ryhmissä ja alaryhmissä pitää ottaa huomioon, että reaaliat ovat kovin joustavia. Ne voivat myös kuulua samanaikaisesti moneen ryhmään riippuen siitä, millaisessa kielessä tai kielissä reaaliota katsomme. Luokitteluun vaikuttavat lähtö- ja kohdekielien ja -kulttuurien tarinat. Vlahov ja Florin ovat luonut perinpohjaisen katsauksen ja heidän ideoita ovat monet tutkijat (muun muassa Alla Kharina (2018), Ritva Leppihalme (2011) ja Pekka Kujamäki (2013)) käyttäneet tai kehittäneet. Kielen kääntämisessä ei ole oikeita ja vääriä vastauksia, niin ei ole myöskään varmoja ja suoraa vastauksia reaalioiden ryhmittämisellä.

2.2.2. Erisnimet

Rune Ingo (1990: 241) sanoo, että “erisnimillä ei ole varsinaista merkitystä, vaan ne toimivat etiketinomaisesti yksilöiden tunnistimina.“ Se ei tarkoita kuitenkaan sitä, että nimillä ei olisi merkityksiä tai niitä ei olisi mahdollista kääntää. Nimellä on semanttinen merkityksensä ja sitä on mahdollista viedä lähtökielestä kohdekieleen erilaisilla tavoilla, kuten yleisnimiäkin. Erisnimet voi jakaa autenttisiin ja fiktiivisiin.

Fiktiivisiä ovat sellaiset nimet, joita tosielämässä ei ole olemassa. Ne ovat kirjailijan tuotantoa, esimerkiksi Harry Potter kirjasarjassa koulu *Tylypahka* ja Muumeista tunnut hahmon nimi *Niiskuneiti*. Autenttiset nimet ovat olemassa kirjan ulkopuolella, ja ne osoittavat ihmisiin tai paikkoihin, esimerkiksi presidentti *Sauli Niinistö* tai kaupunki *Oulu*. Nimet voivat taas olla realistisia, mutta epäautenttisia eli ne ovat kirjailijan keksimiä, esimerkiksi nimi *Harry Potter*. (Ainiala jt 2008: 333.)

2.3. Reaalioiden kääntämisen menetelmät

Eri tutkijat ovat käyttäneet samankaltaisia strategioita, joita he ovat mukauttaneet riippuen siitä, millainen on heidän perustekstinsä. Jan Pedersen (2011), joka tutkii tekstityksiä, on kirjoittanut perinpohjaisen katsauksen monen eri tutkijan perusteella. Yhteenvedossa hän on luonut strategiasysteemin, jossa on seitsemän osaa. Ne ovat säilyttäminen, tarkennus, suora käänös, yleistys, korvaaminen, poisto ja virallinen

vastine. (Pedersen 2011: 76.) Strategia on tarkoitettu tekstityksien kääntämiseksi, mutta alkeellinen motivointi on sama sekä kirjallisuudessa kuin tekstityksissä.

Säilyttäminen on lojaali strategia lähtökielen näkökulmasta. Reaalia voi sellaisessa tilanneessa olla erilaista muusta tekstistä esimerkiksi lainausmerkkien avulla. Sanassa voi olla myös pieni muutos oikeinkirjoituksessa. Esimerkki suomen kielessä on *taksi*, joka tulee englannista ja *kaneli*, joka tulee ruotsista. Ongelma sen strategiaan on kohdekielen lukijalla, koska voi olla vaikea arvata, mitä sana tarkoittaa. (Pedersen 2011: 77–78.)

Tarkennuksen avulla käytetään alkuperäistä sanaa (sitä ei muokata), mutta kääntäjä antaa jonkinlaisen selityksen esimerkiksi tekstin sisällä tai alaviitteessä. Kääntäjä voi esimerkiksi virkkeen *hänellä oli yllään vain Marimekko* englanniksi kääntää *he was wearing only Finnish Marimekko design*. Kohdekielen lukija ei välttämättä tietä, mikä on *Marimekko* ja sen tarpeeksi voi olla hyvä antaa jonkinlainen selitys tai tarkennus. Strategialla on monta mahdollisuutta, mutta Pedersen sanoo, että pitää olla varovainen, että käännös ei ole liian holhoava. Sillä voi olla negatiivinen vaikutus. (Pedersen 2011: 79, 82.)

Suora käännöstä on vaikea käyttää erisnimien kääntämisessä. Yleisnimissä se on helpompaa ja on monta tapaa, kuinka sen voi tehdä. Pääasia on, että lähtökielen sanasta tehdään kohdekielen sana. Sanalla ei ole selitystä eikä mitään muuta, mutta kontekstin perusteella lukija ymmärtää, mistä on puhe. (Pedersen 2011: 83–84.) Esimerkki suomen kielessä voisi olla englanninkielinen sanonta *wireless internet* kuin *langaton verkko*. Lukijalle on selvää, mitä sanotaan, mutta kohdekielen sanoille ei ole täydennystä.

Yleistys on Pedersenin (2011: 85–87) mukaan yleissanan käyttäminen konkreettisen sanan sijalla. Sitä voi tehdä hyperonyymien tai holonyymien mukaan. Hyperonyymi olisi esimerkiksi suomessa sanan *rahka* käyttäminen, kun virossa sanoisimme *kohupiimapasta*. Holonyymi on *Esplanadin* kääntäminen viroksi kuin *Helsinki*. Tapauksessa on kaupungin nimen käyttäminen yhden tunnetun paikan sijalla mahdollisuus kertoa kohdekielen lukijalle, missä jotain esimerkiksi tapahtuu. Korvaus antaa mahdollisuuden käyttää lyhempää sanaa. Esimerkiksi *Esplanaadi* on *Helsingissä* ja riippuen kontekstista, se voi olla sama asia.

Korvaaminen voi tapahtua niin kohdekielen sanalla kuin lähtökielen sanalla (eli ottaa toisen reaalian ja kääntää sen perusteella). Korvaamisessa on monta eri alalajia, mutta tärkein on, että alkuperäistä sanaa ei käytetä. (Pedersen 2011: 89–90) Esimerkiksi suomessa voisi olla juoman *sima* kääntäminen viroksi. Virossa sitä ei ole ja helpoin olisi sanoa esimerkiksi *limonaad* eli limonadi.

Poisto on jonkin sanan poistaminen ja sen sijaan ei tule toista sanaa. Se voi olla välillä ainoa mahdollisuus, mutta voi olla myös helppo ratkaisu kääntäjälle. Pedersenin (2011: 96–97) mukaan poisto voi olla monta eri asiaa. Poistaminen voi olla kohdekielen tekstin pelastaminen vierasta sanasta ja tekstin hyvän tason säilyttäminen. Poistaminen voi olla hyvä ratkaisu, mutta ennen pitää kunnollisesti katsoa toisia strategioita.

Virallinen vastine on strategia omalla tavallaan, mutta se voi olla samanaikaisesti kaikissa aiemmin mainitut strategioissa (Pedersen 2011: 97). Virallisen vastinnee hyvä esimerkki on metrinen järjestelmä. Jos tekstissä on annettu *kolme jalkaa*, se käännetään yleisesti *0,91 metriksi*. Suomessa on *Aku Ankka*, vaikka alkuperäinen nimi on *Donald Duck*. Kaikille niille on jostain paikasta tullut virallinen käännös (hallitukselta, tavaramerkinpäälliköltä) ja sitä pitää käyttää aina.

Jan Pedersenin strategia on hyvä yleiskatsaus eri tutkijoiden töistä ja se on mahdollista siirtää tekstityksestä (kauno)kirjallisuuteen. Kuitenkin pitää olla tarkkaavainen, milloin ja millaisella tavalla reaaliota tulee kääntää.

Toinen strategiasysteemi on suomalaisen Ritva Leppihalmeen työ. Leppihalme (Leppihalme 2011: 129, suomenkieliset termit Bunchler 2017: 126) käyttää systeemiä, jossa on seitsemän osaa. Ne ovat suora siirto, käännöslaina, (kulttuuri)adaptaatio, yläkäsite, eksplikointi, lisäys ja poisto.

Kaikki osat ovat yleisesti olemassa yhdellä tai toisella tavalla Pedersenin luokittelussa. Siksi kerron Leppihalmeen strategian ryhmistä lyhyemmin. Tärkeää on kuitenkin katsoa Leppihalmeen selityksiä ja ideoita, koska hänen strategiaryhmänsä on luotu (kauno)kirjallisuuden kääntämiseen.

Leppihalmeen suora siirto vastaa Pedersenin säilyttämistä. Sana tuodaan lähtökielestä kohdekielen niin, että se ei tavallisesti muutu esimerkiksi *brioche*, *Bill Gates*.

(Leppihalme 2011: 129.) Yleisesti sitä käytetään erisnimiä käännettäessä. Aivan kuten Pedersen sanoi, jonkinlainen muutos voi olla oikeinkirjoituksessa. Muutos voi myös tulla sanan virallisesta sopimuksesta, jossa *Deutschland* on *Saksa* ja *Pjotr Veliki* on *Pietari Suuri*.

Käännöslaina on Pedersenin suora käänнос. Kääntämisen avulla luodaan tavallisesti uusi sana eli neologismi, esimerkiksi potkukelkka loi sanan *kick sled* Englantiin. Toinen samanlainen strategia Pedersenin ja Leppihalmeen systeemissä on yleistys eli yläkäsitteen käyttö. Tässä tapauksessa vaihdetaan lähtökielelle ominainen sana kohdekielen sanaan, jolla on laajempi merkitys, esimerkiksi *Oreosta* tulee *keksi*. (Leppihalme 2011: 129.) Strategioiden välillä ei ole paljon eroa.

Monimutkaisempi strategia on Leppihalmeen (kulttuuri)adaptaatio ja Pedersenin korvaaminen. Pääasia molemmissa strategioissa on lähtökielen sanan vaihto kohdekielen kulttuuriseen analogiaan, esimerkiksi *olut* vaihdetaan *limonadiksi* tai *lakritsi suklaaksi* (Leppihalme 2011: 129). Kuten aiemmin Pedersenin luokittelua esitellessäni kirjoitin, on strategiassa paljon mahdollisuuksia ja alalajeja. Strategia antaa vapautta kääntäjälle.

Poisto on molemmissa strategioissa ja yksiselitteinen. Leppihalmeen eksplikointi on Pedersenin tarkennus. Ne ovat myös yleisesti samankaltaiset. Ideana on säilyttää alkuperäinen sana, mutta selittää sitä jollakin tavalla tekstin sisällä, esimerkiksi *Tuonela, kuolleiden valtakunta*. Niin tieto on olemassa tekstissä ja lukijan ei tarvitse etsiä sitä muualta. (Leppihalme 2011: 129.) Samaan ryhmään voi myös sijoittaa Leppihalmeen lisäyksen. Hänestä se on toinen strategia kuin eksplikointi, koska reaalian selitys on tekstistä ulkopuolella. Tämä tarkoittaa, että kääntäjä käyttää alaviitettä tai sanastoa. Pedersen ei ole kirjoittanut aiheesta, koska tekstityksissä ei ole mahdollista luoda alaviitettä tai sanastoa.

Pedersenin viimeistä strategiaa eli virallista vastinetta ei ole Leppihalmeen luokittelussa. Kuten Pedersen kirjoitti, viralliset vastineet ovat yhdellä tai toisella tavalla jo toisissa strategian osissa. Siksi sitä ei ole Leppihalmeen systeemissä. Ilmeisesti tämä kategoria ei ansainnut tulla mainituksi.

Leppihalmella ja Pedersenillä on paljon samankaltaisuuksia. Molemmat ovat luoneet luokittelun, jossa on seitsemän tapaa kääntää reaaliota. Molemmille on ollut apua toisista tutkijoista ja teorioista. Heidän materiaalinsa ovat kuitenkin erilaisia. Tekstitykset ovat tietynlainen väline. Pitkät selitykset eivät ole mahdollista ja sana pitää olla helppo lukea ja ymmärtää. Tekstityksille on myös kiinteä pituus. Kirjallisuuden kääntämisessä niin tiukkoja rajoja yleisesti ei ole. Kirjassa voi käyttää monimutkaisempia sanoja, koska lukijalla on aikaa niiden ymmärtämiseksi. Huolimatta tästä, strategioiden ryhmissä on paljon samankaltaisuuksia ja niiden vertailu antaa mielenkiintoisia tuloksia.

3. METODI

Maisterintyö on kvalitatiivinen tutkimus, jossa tarkastelen Andrus Kivirähkin kirjan *Rehepapp ehk November* suomennosta *Riihiukko eli marraskuu* ja sieltä löytyneitä reaalioita.

3.1. Lähilukumetodi

Kirjan lukemiseen käytin lähilukumetodia. Barry Brummettin (2019) sanoin lähilukumetodi ja -strategia antaa mahdollisuuden ja tiedon, kuinka voi nähdä merkitystä paikoissa, jossa kaikki sitä eivät huomaa. Siksi tärkeä on ymmärtää lähilukumetodin tekniikan osia. Tekniikoita on kolmea: muoto, argumentti ja muutos. (Brummett 2019: 25, 43.)

Muoto on rakenne tai malli, joka organisoi tekstiä. Brummett (2019) sanoo, että muoto on aina osa ihmisen elämästä ja siitä, kuinka ajattelemme. Muodon kolmea osaa ovat narratiivi, genre ja persoona. Narratiivin tärkeimmät osat ovat johdonmukaisuus ja järjestys. Ne kaksi elementtiä auttavat lukijaa ymmärtämään yleistä tarinaa ja säilyttämään huomiota. Genre on teksti, joka esiintyy uudelleen tietyssä kontekstissa. Kolme osaa ovat tyyli, tilanne ja aine. Ne antavat ohjeen, millainen teksti jonkinlaisessa genressä pitää olla. Viimeinen osa persoona on rooli. Se tarkoittaa, että lukijan tulee ottaa jonkinlainen asenne tekstiä kohtaan ja lukea sitä tämän perusteella. Alaosien avulla voimme analysoida tekstiä muodon tasolla eli katsoa tekstin rakennetta ja millainen sija on kontekstilla ja lukijalla. (Brummet 2019: 45–59.)

Argumentti on tarkemmin ideologia. Argumentti sanoo lukijalle jotain (eli jonkinlaisen ideologian) ja pakottaa sen ideologian yleisölle. Tekstin luoja halua, että lukija ajattelisi sitä, mitä hän halua. Argumentti perustuu ihmisluontoon eli aivot luovat koko ajan jonkinlaisia oletuksia ja niiden avulla syntyy ideologia. (Brummett 2019: 68–69.) Lähilukumetodissa on argumentti osa, jossa sanoille annetaan jonkinlainen tarkoitus. Erittäin tärkeä se on reaalioidissa, koska kirjailija luo jonkinlaisen kuvan ja halua lukijan omaksuvan sen. Kääntäjän pitää ottaa ideologia ja tehdä ymmärtäväksi toisen kielen lukijalle.

Brummettin mukaan viimeinen tekniikan osa on muutos. Muutos on yhden asian näkeminen monella eri tavalla. Se on merkittävä osa lähilukumetodin käyttöä, koska tekstissä sanat eivät ole usein niitä, joita lukija voisi odottaa. Muutoksella on monia osia, mutta tärkein on lukijan iso vastuu ymmärtää ja tulkita tekstin osia. Lähilukumetodin avulla tutkijan on mahdollista ymmärtää paremmin tekstien merkitystä ja kuinka sitä on mahdollista muuttaa. Muutos on myös iso osa reaalioiden maailmasta, koska lopuksi lukijan pitää antaa merkitys sanoille ja suora käänös ei ole aina mahdollista. (Brummet 2019: 93–112.)

Brummettin lisäksi on Ronald Carter (2010: 58) sanonut, että lähilukumetodin tärkeimmät osat ovat lukija, hänen kielentietonsa, vaistonsa ja valmius etsiä kirjailijan tekemästä kielellisistä valinnoista merkityksiä. Tutkimukseni kohdalla se tarkoittaa, että kirjasta etsin ja tutkin yksityiskohtia eli tässä tapauksessa reaaliota.

Lähilukumetodin avulla luin kirjan kaksi kertaa. Keskityin yllämainittuihin osiin eli mielessäni olivat muoto, argumentti ja muutos. Lukemisen aikaan merkitsin kaikki reaaliat (niin eris- kuin yleisnimet). Yleisnimien etsimiseen käytin Florinin ja Valhovin luokittelua, tarkemmin temaattisen järjestyksen osaa. Temaattisessa ryhmässä oli kolme osaa: etnografia, maantiede ja sosiaaliala. Etnografiset reaaliat olivat esimerkiksi *rintarossi* ja *rupla*. Maantieteellisiä reaaliota kirjassa ei löytynyt. Sosiaaliala alaosaan kuuluvat esimerkiksi *paroni* ja *kuningas*. Erisnimien keräämisessä löytyi reaaliota kuten *riihiukko* ja *Koiran Kalle*.

Kirjan lukemisen jälkeen tein taulukon, jossa olivat suomenkieliset reaaliat. Etsin rinnalle alkuperäisestä kirjasta vironkieliset sanat ja lisäsin vierelle käytetty strategian ja kommenttiosan. Käytetty taulukko löytyy liitteestä yksi.

Lopuksi aloitin reaalioiden kvalitatiivista analysointia Leppihalmeen strategian avulla (seitsemän kohtaa). Kaikkia sanoja katsoin erikseen, mutta taustalla olivat koko ajan kulttuuriset kontaktit, joita otin huomioon.

3.2. Strategian valinta ja sen ongelmat

Luvussa Metodit reaalioiden kääntämisessä (2.3.) tein yleiskatsauksen kahdesta metodista, joita on käytetty kulttuurin kääntämiseen. Tutkimuksessani päätin käyttää Ritva Leppihalmeen strategiaa reaalioiden tutkimisessa. Leppihalme on tutkinut reaaliota pitkään aikaan ja nimenomaan kaunokirjallisuudessa. Hän on myös keskittynyt suomalaisen kirjallisuuden tutkimiseen ja hänestä on tullut Suomessa alan asiantuntija.

Hänen strategiansa ovat suora siirto, käänöslaina, (kulttuuri)adaptaatio, yläkäsite, eksplikointi, lisäys ja poisto. Osat täyttävät kaikki isommat mahdollisuudet kääntämisessä, kun puhumme reaaliosta. Sanoja on mahdollista korvata toisella sanalla, poistaa tai selittää niitä eri tavoilla. Ryhmän osat voivat olla myös tarkempia, mutta seitsemänosainen strategia on sopiva analysoimaan eris- ja yleisnimiä ja yrittämään tehdä tiivistelmää ja päätöksiä.

Strategian hyvistä puolista riippumatta on pari ongelmaa. Välillä strategian osat ovat liian laajoja. Esimerkiksi jossain tilanteissa kulttuuriadaptaatio kattaa sanoja, joille ei ole tarkempaa ryhmää, mutta niille pitää olla jonkinlainen paikka. Eksplikointi ja yläkäsite ovat sen näkökulmasta tarkempia. Jotkut strategiat voivat olla liian tiukkoja ja siitä voi tulla ongelma. Tulee esiin toinen isompi kysymys. Strategian rinnalla on jossain määrin subjektiivisuutta. Leppihalme on antanut hyvän strategiaryhmän ja hänen tutkimuksessansa on monta esimerkkiä, mutta materiaalit ja reaaliat ovat erilaisia. Se tarkoittaa, että aina on mahdollista tulkita tietynlaisia sanoja eri tavalla ja eri tutkijat voivat laittaa reaaliat eri ryhmiin. Itsellenikin oli välillä kysymys, millaiseen ryhmään jonkin sana kuuluu. Tein päätöksen lopuksi parhaan harkintani mukaan, mutta en sano, että päätös oli paras. Kuitenkin työni puitteissa kaikki reaaliat löysivät paikan ja analyysiosassa ovat tarkemmat kommentit.

3.3. Realioiden määrittely työssäni

Tutkielmassani reaalioiden merkitys on laaja, että otan huomioon niin yleis- kuin erisnimet. Tämä antaa isomman materiaalimäärän ja kertoo enemmän virolaisen ja suomalaisen kulttuurin samankaltaisuuksista. Leppihalme (1997) on myös käsittänyt reaaliat kahdesta osasta, yleis- ja erisnimistä, koostuvana ilmiönä. Molemmille reaalioiden tyypeillä on tutkielmassani olemassa selitys ja määritelmä ja niiden perusteella olen poiminut kirjasta sanat, joita käydään tutkielmani analyysiosassa.

Kirjasta on poimittu kaikki erisnimet: henkilökohtaiset, paikkojen nimet ja konkreettisten ilmiöiden nimet. Ne ovat esimerkiksi *Pietari* (viron *Peetrus*), *Saksa* (viron *Saksamaa*) ja *vanha vihtahousu* (viron *Vanasarvik*). Erisnimiä ovat kaikki nimet, jotka merkitsevät yhtä konkreettista henkilöä tai ilmiötä. Tutkielmassani olen kirjoittanut myös erisnimien luokittelusta, mutta tarkempaa jakamista aineen perusteella en tee. Reaaliat ovat keskeisiä, mutta niiden luokittelu ei ole annetussa kontekstissa tärkeää.

Toinen osa reaaliosta ovat yleisnimet. Ne ovat yleisiä sanoja, joilla on jonkinlainen kulttuurinen merkitys, mutta se on enemmän käsite kuin yhden henkilön nimitys. Tutkielmassani käytän yleisnimiä, jotka liittyvät statukseen (esimerkiksi *ritari*), asioihin (esimerkiksi *vaatearkku* ja *kirves*), paikkoihin (esimerkiksi *moisio* ja *ruokakonttori*) ja eläimiin (esimerkiksi *lohikäärme* ja *merilehmä*). Kuten erisnimien kohdalla en luo kerätyistä yleisnimistä tarkempaa luokittelua.

Materiaalin ja reaalian termit ovat laajoja, mutta hyvän teorian perusteella olen itsevarmaa valikoimasta. Tulevaisuudessa on aina mahdollista tiukentaa reaalioiden määrittelyä ja sen nojalla myös analyysia. Kulttuurisidonnaiset sanat ovat monimutkaisia ja välillä rajattomia, mutta olen pro gradu -tutkielmassani tehnyt työtä laadukkaasti ja perusteellisen työn tarkoituksella.

4. KIRJAILIJA JA AINESTO

Andrus Kivirähk on kotoisin Tallinnasta. Hän opiskeli Tarton yliopistossa journalismia ja valmistui sieltä 1993. Hän on työskennellyt pitkään Eesti Päevaleht sanomalehdessä toimittajana. (Triin Truuvert 2019.) Hän on tunnettu näytelmäkirjailija, prosaisti ja lastenkirjailija. Hänen kokoelmassansa on Viron kaunokirjallisuuden tietokannan perusteella 104 teosta. Niistä neljä on romaaneita, kolme pienoisromaaneita, 85 lyhytproosaa ja kahdeksan kokoelmaa ja neljä kirjaa kuuluvat lastenkirjallisuuteen. (EIA.)

Hänen ensimmäinen vaikuttava teoksensa oli *Ivan Orava mälestused* eli Ivan Oravan muistelmat (1995), joka oli „perusteellinen parodia uudelleenkirjoitetusta historiasta“ (Eesti Kirjanduse Teabekeskus). Yksi tärkeimmistä teoksista virolaisessa kirjallisuudessa on *Riihiukko eli marraskuu*, joka ilmestyi vuonna 2000 ja on pro gradu -tutkielmani materiaali. Kirjassa käytetään suullista kansanperinnettä, ja siinä esiintyy muun muassa ihmissusia, kratteja, esi-isien hahmoja ja rutto, joka on ottanut kauniin tytön muodon. (Eesti Kirjanduse Teabekeskus.) Janika Kronberg ja Rutt Hinrikus (2005) ovat kirjoittaneet *Riihiukon* arvostelussansa Kivirähkin tyylistä, joka aina yllättää lukijan. Kivirähk tykkää huumorista ja hänen kirjoittamansa henkilöt ja tilanteet ovat usein päinvastaisia siitä, mitä lukija voisi odottaa. Niin lukija löytää kirjasta vouden, joka on yllättävän hyvä henkilö. Mutta kirjassa on myös tyypillisiä hahmoja, esimerkiksi onnettomat rakastajat ja ahneet työläiset, jotka ovat tavallisia kaikissa kirjoissa. Kaikki hahmot ovat liioiteltuja ja koomisia.

Riihiukko -kirjan vastaanotosta Suomessa ei ole kirjoitettu paljon. Hannu Marttila (2002) kirjoittaa arvostelussaan, että Viron historia on vaikuttanut paljon virolaiseen kirjallisuuteen. Niin Kivirähkin kirjassa kuin myös toisissa teksteissä löytyy paljon huijaamista ja varastamista. Ihmiset, jotka tavallisesti olisivat rikollisia, ovat kirjoissa ja tarinoissa sankareita. Marttila (2002) sanoo, että „se ei ole kovin kunnianhimoinen romaanisommitelma.“ Kirjassa on kuitenkin kiinnostavia kohtia, esimerkiksi ruton petkutus ja viinirypäleet veripisaroiden sijaista. Tuula Uusi-Hallilan (2003) arvostelu on positiivisempi. Hänestä virolainen kirjailija on kirjoittanut kirjan, joka on ajaton, koska

lapsuudesta aikuisuuteen ja myös menneisyydestä nykyisyyteen saakka on varastaminen ollut tavallista Virossa ja muuallakin. Se ei ole tietysti hyvä asia, mutta huumori ja itseironia auttaa pärjäämään historian ja kulttuuriperinnön kanssa.

Kivirähkin kirjat ovat usein historiallisia, mutta ne eivät ole historiallisesti totuudenmukaisia. Hän pitää taruista siitä, kuinka ne ovat vaikuttaneet ja vieläkin vaikuttavat ihmisten elämään ja luonteeseen. (Eesti Kirjanduse Teabekeskus.)

5. HAASTATELU KÄÄNTÄJÄN KAISU LAHIKAISEN KANSSA

Pro gradu -tutkielmani perustuu moneen eri teoriaan sekä monen tutkijan töihin ja näkökulmiin. Huhtikuussa 2023 haastattelin *Riihiukko*-kirjan kääntäjää Kaisu Lahikaista ja kuuntelin hänen työnsä taustaa.

Suomentaja Lahikainen opiskeli Helsingin yliopistossa kielitiedettä ja kirjallisuutta. Hän on toiminut toimittajana ja opettajana, ja opettanut myös viroa. Hän on kääntänyt paljon tärkeitä virolaisia kirjoja, esimerkiksi Ene Mihkelsonin *Ruttohauta*, Jaan Krossin *Uppiniskaisuuden kronikka* ja Juhan Peegelin *Kaaduin ensimmäisenä sotakesänä*. (Eesti Kirjanduse Teabekeskus.)

Teimme haastattelun sähköpostin välityksellä niin, että esitin kysymyksiä ja Lahikainen antoi vastauksia. Haastattelu antaa kääntäjän näkökulman käännösprosessista. Keskustelun ensimmäinen osa keskittyi kääntämiseen ja kirjan asemaan isossa kuvassa. Toisessa osassa esitin tarkempia kysymyksiä kirjasta. Kysymykset ovat liitteessä kaksi.

Lahikainen osallistui suomentajien valintaprosessiin suomentamalla näytekäännöksen. Hän piti erityisesti kirjan kielen käytöstä: “Minua viehätti teoksessa sen kieli, erityisesti se, miten surkea marraskuinen sää kuvattiin niin kauniisti – yleensä kauniin ja kauhean, romantiikan ja naturalismin yhdistäminen, niin että kaikessa oli mukana vahva ironia.” *Riihiukko* oli ensimmäinen hänen kääntämänsä Kivirähkin kirja, mutta sen jälkeen Lahikainen on kääntänyt muitakin hänen teoksiansa: *Virolaiset hautajaiset* (vuonna 2005), *Romeo ja Julia* (vuonna 2006) ja *Keksijäkylän Lotta* (vuonna 2008).

Kaikki kirjat ovat erilaisia, myös saman kirjailijan teokset, ja siksi niissä on erilaisia vaikeita ja helppoja piirteitä. Lahikaisen mukaan *Riihiukkoa* oli välillä vaikea kääntää, mutta silti kääntäminen oli miellyttävää. Hänellä oli tunne, että kääntäminen oli sujuvaa, mikä ei aina toisten teosten kohdalla pidä paikkaansa. Esimerkiksi Jaan Krossin kirjan kääntäminen oli paljon vaikeampaa sanaston ja lauserakenteen kannalta.

Vaikka Lahikainen on opiskellut kielitiedettä, hänellä ei ole koulutusta käännöstieteessä, eikä hän ole seurannut käännösteoriaa. Suomentaminen on ollut enemmänkin luova

prosessi käännösteorian tiukojen sääntöjen sijaan. Hänen on ollut tärkeää löytää “mahdollisimman suuri kielen ja tyylin vastaavuus, mutta niin, että suomalainen lukija ymmärtäisi sen, mitä on haluttu sanoa“. Sen tarpeisiin hän käytti muun muassa Nykysuomen sanakirjaa, Synonyymisanakirjaa, EKSS:ä (Eesti Keele Seletav Sõnaraamat) ja myös murre- ja slangisanakirjoja molemmissa kielissä.

Lisäksi tärkeä työkalu oli Cristfried Gananderin *Mythologia Fennica*. Sen avulla Lahikainen löysi paljon vastaavuuksia viron ja suomen mytologian välillä. Sen kannalta hän pyrki luomaan vastaavuuksia suomalaisiin stereotyyppeihin. Lahikainen esimerkiksi loi *Ompun Enskan* nimen ja luonteen. Hän käytti teinipoikien kieltä, jota hän oli esimerkiksi kuullut linja-autossa, ja käytti sitä inspiraationa.

Lahikainen käytti teoksessa sanoja *kratti* ja *moisio*, vaikka olemassa ovat myös *para* ja *kartano*, jotka voisivat ensi silmäyksellä olla hyvät vastineet. Ensimmäinen sana *para* eli *kratti* oli tunnetumpi suomalaisessa mytologiassa. Lahikaisesta sana oli ongelmallinen ja hän korvasi sen *kratilla* löydettyään sen murre-sanastosta. Sana *kartano* eli *moisio* on myös kulttuurillisesta ja historiallisesta näkökulmasta monimutkainen sana. Aino Kallas (suomalainen, mutta aktiivinen viron kielessä ja kulttuurissa) käytti viron historiasta kertovissa kirjoissa sanaa *moisio*, joten Lahikainen piti sitä hyvänä ratkaisuna viron *mõis-*kysymykseen.

Erisnimistä Lahikainen sanoi: “Yleensä en aikuisten kirjoissa tietenkään suomenna henkilöiden nimiä, mutta *Riihiukossa* nimien suomentaminen lisäsi koomisuutta ja ironiaa.“ Kirjassa on pieni virhe yhden nimen (Jaan) kääntämisessä, mutta se ei vaikuttaa lukija. Lastenkirjoissa kotouttaminen on tavallisempaa, mutta sitä hän tekee yhdessä kirjailijaan.

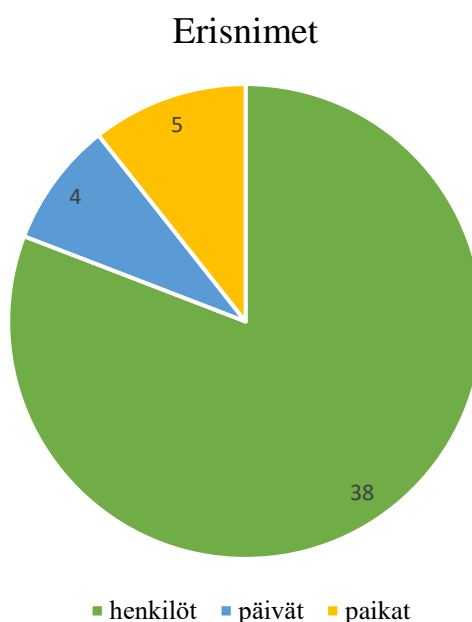
Keskustelimme myös vähän yleisesti virolaisesta kirjallisuudesta Suomessa ja siitä, millaisen vastaanoton virolainen kirjallisuus on saanut. *Riihiukolla* oli hyvä vastaanotto ja arvostelut, mutta tavalliselle lukijalle oli kirjan luonne vieraannuttava. “Kivirähkin ironia ja absurdi, groteski tyyli ei istunut Suomeen, jossa oli totuttu lukemaan toisenlaisia virosta suomennettuja kirjoja“, sanoi Lahikainen. Suomalaiset pitivät virolaisista historiallisista romaaneista tai kirjoista, jotka kuvaavat jonkinlaista historian ajanjaksoa.

Siksi suosittuja ovat sellaiset kirjailijat kuin Viivi Luik, Indrek Hargla ja Jaan Kross. Nykyajan kirjailijoista on menestynyt kirjailija Tõnu Õnnepalu ja kirjallaan *Paratiisi*.

Vaikka Kaisu Lahikaisen työskentelyntapa ei ole teorianpohjainen, hän kuitenkin ymmärtää, että luovuuden ja vaiston takana on muutakin. Pro gradu -tutkielmassani katson teoriaa ja sitä, kuinka se auttaa löytämään ratkaisuja, mutta myös kääntäjän näkökulma hyvä on tiedostaa.

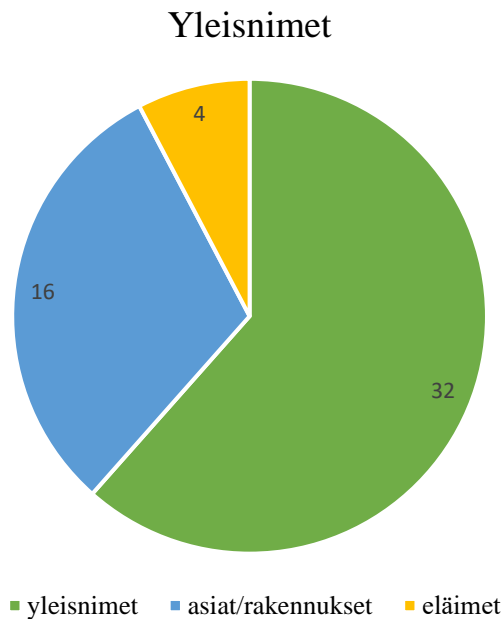
6. ANALYYSI

Keräsin kirjasta *Riihiukko* erisnimet ja yleisnimet. Erisnimiä oli 47 ja yleisnimiä 52. Ne jakaantuivat alaryhmiin. Erisnimistä oli henkilönnimiä 38. Niistä viisi oli erilaisia nimityksiä paholaiselle, esimerkiksi *piru* (viroksi *Vanapoiss*). Erisnimien seassa oli myös neljän päivän, esimerkiksi *sielujenpäivä* (viroksi *hingedepäev*), ja viiden paikan, esimerkiksi *Kyöpelinvuoren* (viroksi *Maksameri*), nimiä. Luettelo erisnimireaaliosta löytyy liitteestä yksi.

Kuva 1. Erisnimien lukumäärä ja jakaantuminen.

Yleisnimistä 32 olivat (työ)nimityksiä. Joukossa oli myös neljä vaihtoehtoista nimitystä *kratille*, esimerkiksi *peikko* (viroksi *kolumats*). Lisäksi oli 16 reaaliala asioista ja rakennuksista, esimerkiksi *konjakki* (viroksi *konjak*) ja *moisio* (viorksi *mõis*). Kirjassa oli neljä eläinreaaliaa, esimerkiksi *merilehmä* (viroksi *merilehmä*). Luettelo yleisnimireaaliosta löytyy liitteestä yksi.

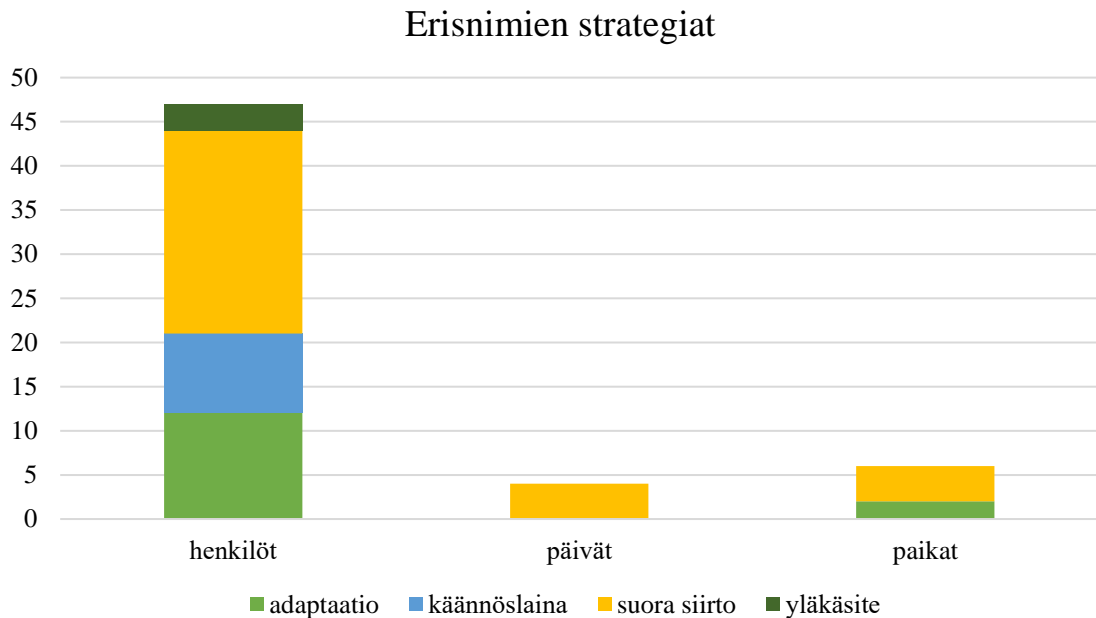
Kuva 2. Yleisnimien lukumäärä ja jakaantuminen.

Analysoin yhteensä 99 reaaliala ja käytin siihen Ritva Leppihalmeen strategiaryhmää, jossa on seitsemän vaihtoehtoa kääntämiseen. Näitä ovat suora siirto, käänöslaina, adaptaatio, yläkäsitteen käyttö, eksplikointi, lisäys ja poisto. Reaalioiden kääntämiseen kääntäjä käytti välillä useampaa kuin yhtä strategiaa, eli esimerkiksi joissain sanoissa oli niin käänöslaina kuin myös adaptaatio. Siksi strategioiden käyttämisen lukumäärä on korkeampi kuin reaalioiden lukumäärä. Analysoimisessa olivat avuksi sanakirjat EKI viro–suomi-sanakirja (VSS), EKI suomi–virosuursanakirja (SVSS), Kielitoimiston sanakirja (KS), Eesti keele seletav sõnaraamat (EKSS), EKI Eesti etümoloogiasõnaraamat (ETY), Kotus Suomen etymologinen sanakirja (SES) ja tilastot Digi- ja väestötietovirasto (DVV) sivuilta.

6.1. Erisnimien analyysi

Henkilönimien suomentamisessa kääntäjä käytti adaptaatioa, suoraa siirtoa, käänöslainaa ja yläkäsitteen käyttöä. Määrällisesti käytettiin eniten suoraa siirtoa, 25 kertaa. Toiseksi eniten oli adaptaatiota, sitä käytettiin 12 kertaa ja käänöslainaa seitsemän kertaa. Yläkäsitteen käyttöä esiintyi kolme kertaa.

Erisnimien ryhmään kuuluvat myös päivän- ja paikannimet. Päivien kääntämisessä oli neljä suoraa siirtoa. Paikkojen suomentamisessa oli neljä siirtoa ja kaksi adaptaatiota.

Kuva 3. Erisnimien strategiat ja niiden lukumäärät.

6.1.1. Suoran siirron käyttäminen

Suoran siirron käyttäminen henkilönimien kääntämisessä ei ole yllätys. Nimien kääntäminen on vaarallista, ja kun sitä ei ole syytä tehdä, kääntäjät käyttävät alkuperäistä nimeä. Tärkeä on antaa eteenpäin kulttuurin perusolemus. Viron ja suomen reaalioiden tutkiminen on kiinnostavaa ja merkittävää kielten kielisukulaisuuden takia. Kansat ovat lähellä toisiaan niin kielellisestä kuin myös kulttuurillisesta ja historiallisesta näkökulmasta. Tämä tarkoittaa, että henkilönimet (ja toiset reaaliat) ovat usein yhdellä tai toisella tavalla jo tunnettuja. Ilmiö, jossa ihmisellä on etunimen lisäksi jonkinlainen lisänimi, esimerkiksi *Mylläri-Juhani* ja *Munan Otti*, on sekä virossa että suomessa tavallinen. Lisänimen käyttäminen etunimen lisäksi on tavallista, sillä tällöin selitystä ei tarvita, kuten jossakin toisessa kielessä, esimerkiksi japanissa, jossa nimet ovat perinteisesti toisin päin. Ainoa poikkeus tähän on vironkielisen nimen *Kiltri-Lembit* kääntäminen. Kääntäjä on kääntänyt sen *Urho-pehtori*, eli ammatti (lisäys) tulee vasta

nimen jälkeen. Nimi on myös erilainen suomessa ja virossa, Urho ja Lembit, mutta siitä kerron enemmän myöhemmin.

Toinen tärkeä asia reaalioiden kääntämisessä ovat kielet, jonka välillä kääntäminen tapahtuu. Viro ja suomi ovat sukulaiskieliä. Siksi monella nimellä on samankaltainen historia ja yhteiskunnallinen näkökohta (ETY, SES). Esimerkiksi Oskari ja Ville ovat molemmat tavallisia nimiä (DVV). Nykyaikana ne eivät ole niin suosittuja nimiä, ja niillä on jonkinlainen yhteys tietynlaisen elämään. Nimet ovat myös usein äärimmäisen samanlaiset kirjoitusasultaan suomessa ja virossa. Kääntäjällä ei ole syytä muuttaa nimiä Juhani ja Jooseppi, koska ne ovat kohdekulttuurissa tunnettuja.

Paikkojen kääntämisessä on sama strategia kuin henkilönimien kanssa. Yleisesti ei ole tarpeellista vaihtaa paikkojen nimiä, erityisesti kun ne ovat tosielämässä olemassa. Niille ei ole isompia merkityksiä, jotka saattaisivat kadota käännettäessä. Siksi on luonnollista kääntää ne perinteen mukaan eli viron *Saksamaa* on *Saksa* ja *Peipsi järv* on *Peipsijärvi*.

Merkkipäivien kääntämisessä voi myös käyttää suoraa siirtoa. Tässä kontekstissa on erittäin tärkeää huomioida, onko perinne olemassa kohdekulttuurissa vai ei. Viron ja suomen kansankulttuurit ovat riittävän samankaltaisia, jotta on mahdollista kääntää sellaiset päivät kuin *hingedepäev* ja *andresepäev* eli *sielujenpäivä* ja *antinpäivä* suoraan. Tämä on yksi hyvä puoli kahden kulttuurin välillä, kun merkitys on selvä ja yksiselitteinen.

6.1.2. Adaptaation käyttäminen

Viron ja suomen kielen ja kulttuurin samankaltaisuuksista riippumatta on hetkiä, jossa strategian pitää olla laajempi. Henkilönimissä ovat merkittäviä esimerkiksi viron *Jaan* ja suomen *Janne*. Molemmat nimet molemmissa kielissä ovat tavallisia ja suosittuja (DVV). Koska *Janne* on viron version vastine, on ymmärrettävä sen kääntäminen. Kuitenkin pitää huomata, että suomalainen *Janne* on Virossa tavallinen naisen nimi. Se on yksi pulmasanoista nimien rinnalla. Kirjassa löytyi myös yksi virhe, jossa suomalaisessa versiossa on vieläkin *Jaan*.

Toinen hyvä esimerkki adaptaation käyttämisestä on viron nimi *Lembit* ja sen vastine *Urho*. Lembitin alkuperäinen tarkoitus on ollut *rakastaminen*. Samasta vartalosta on tullut

suomen sana *lempiä*. (ETY.) *Lembit* on Virossa rohkean ihmisen nimi. Sen juuret ulottuvat 1200-luvulle, kun nykyisen Viron maa-alueella eli sankari nimeltä Lembit. Hän on pelkäämättömän elämän esikuva. Suomenkielinen *Urho* on paljon nuorempi nimi, mutta sen vartalo on sanasta *urhea* ja sopii hyvin *Lembitin* vastakohtana (SES). Sen avulla suomalaisella lukijalla on parempi kuva, millainen kirjan henkilö on. *Lembit* nimen suomenos *Lembiti*, joka on myös kirjassa olemassa kuvailemassa alkuperäistä esikuvaa, ei anna oikea aavistusta. Siksi on ymmärrettävää kääntäjän päätös käyttää adaptaatiota ja *Lembitista* tuli *Urho*.

Luovimmin kääntäjä on kääntänyt paholaisen nimiä. Viron kielessä on paljon eri mahdollisuuksia kuvailla paholaista ja kirjailija on käyttänyt monta eri tapaa. Muun muassa adaptaatio on auttanut viron *Vanasarvik* kääntämiseen suomeksi *vanha vihtahousu* (VSS). Nimen toinen puoli on täällä hetkellä merkityksellinen. Viron sana *sarvik* tulee sanasta *sarv* eli sarvi (ETY). Se viittaa paholaisen kuvaan, jossa hänellä on usein sarvet. *Vanasarvik* kokonaan on yksi tavallisesta mahdollisuudesta kuvailla paholaista. Suomen *vihtahousu* on yhdyssana vihta ja housu sanoista. Niille on merkitykset erikseen, mutta yhdessä on se kiinteä ilmaus, jota käytetään yleisesti paholaisen merkityksessä (VSS). Adaptaatio ei ole siinä määrin kääntäjän keksintö, mutta jo käytössä oleva versio kuvaannollisesta olennoista.

Paikkojen kääntämisessä erisnimireaalioidissa kääntäjä on myös käyttänyt adaptaatiota. Esimerkiksi viron *Maksameri* on suomeksi *Kyöpelinvuori*. Virolaisen nimen suora käänös olisi maksan meri. Se on todellinen järvi Viron luonnossa, mutta sen suora siirto ei anna paljon suomalaiselle lukijalle. Siksi kääntäjä on käyttänyt Suomen mytologiaa ja ottanut sieltä tutun paikan *Kyöpelinvuori* (SVSS). Realian avulla on lukijalla jonkinlainen mielikuva epärealistisesta paikasta ja sen salaperäisyydestä.

Adaptaation käyttö on laaja ja antaa paljon vapautta kääntäjällä. Hän voi sen avulla keksiä uusia nimiä tai ottaa jo olemassa olevia ja tunnettuja nimiä. Adaptaation paine on kohdekulttuurilla eli tärkein on suomalainen lukija ja kuinka hän ymmärtäisi tekstin parhaiten.

6.1.3. Käännöslainan käyttäminen

Käännöslainan käyttö on kolmannella sijalla. Erisnimissä sitä on vain henkilönimien kääntämisessä. Paikkojen ja päivien kääntämisessä kääntäjä ei ole käyttänyt käännöslainaa kertaakaan. Tärkein käännös käännöslainan avulla on kirjan otsikko ja henkilö *rehepapp* eli *riihiukko*. Viron- ja myös suomenkielinen nimi koostuu kahdesta osasta. Ensimmäinen osa *rehe* tarkoittaa rakennusta, jossa puidaan ja kuivataan viljaa (EKSS). Sana ja termi ovat olemassa myös suomessa eli riihi. Toinen osa sanasta *papp* ja *ukko* tarkoittavat viroksi ja suomeksi vanhaa miestä. Vironkielisellä sanalla on negatiivinen assosiaatio. Olemassa on adjektiivi *rehepaplus*, jota tarkoittaa oman edun tavoittelua ja epärehellistä käytöstä (EKSS). Eli vironkielisellä nimellä on toinenkin merkitys. Suomenkielisen nimen osat on käännetty käännöslainan avulla ja on tullut uusi nimi. Piilossa on pysynyt sanan toinen puoli, jonka kääntämiseen olisi tarpeen adaptaation käyttö. Se voi olla käännöslainan isoin kysymys ja ongelmallinen paikka. Alkuperäinen sana käännetään kohdekieleen ja kaikki osat ovat olemassa. Jos sen reaalian takana on vielä jotain, niin se voi kadota.

Käännöslaina on kuin kompromissi lähtö- ja kohdekielen välillä. Molemmat kielet (ja tekstit) sekä voittavat että menettävät jotain. Se on hyvä esimerkki kääntämisestä yleisesti.

6.1.4. Yläkäsitteen käyttäminen

Yläkäsite on neljästä vähiten käytetty strategia. Sitä ei ole käytetty paikkojen ja päivien reaalioiden kääntämisessä ja vain muutaman kerran henkilönimissä. Strategia on erityinen ja sen käyttö erisnimissä ei ole hyödyllistä. Parhaat esimerkit ovat saatanan käännökset. Virossa on paljon erilaisia sanoja ja sanontoja, kuinka voi kuvailla saatanaa. Suomessakin on kuvailevaa sanastoa, mutta niitä ei käytetä jokapäiväisessä puheessa niin paljon kuin Virossa. Siksi on luonnollista, että vironkieliset ominaiset saatanat sanotaan yleisemmällä tavalla. Niin ovat viron *Vanapoiss* ja *Vanakuri piru* ja *paholainen*. Yläkäsitteen käyttö on hyvä ratkaisu kääntäjälle ja tekstille, mutta sen tarpeeton käyttö ottaa kulttuuriset piirteet tekstistä. Pitää olla varovainen ja tarkkaavainen sen käyttämisessä.

6.2. Erisnimien analyysin yhteenveto

Erisnimien kääntämisessä käytettiin neljää strategiaa, jotka olivat suora siirto, adaptaatio, käännöslaina ja yläkäsite. Eniten oli suoran siirron käyttöä, mutta se oli odotettavaa. Viron ja suomen kielen ja kulttuurin välillä on paljon samankaltaisuuksia ja se tekee kääntämisen helpommaksi. Adaptaation käyttäminen oli huomattavissa määrin ja kirjassa löytyi kiinnostavia esimerkkejä. Strategian käyttäminen antoi vapautta kääntäjälle ja sovitti tekstin suomalaista lukijaa varten. Merkittävä on myös ilmiö, että joidenkin nimien osat olivat suomenkielisessä versiossa pienellä alkukirjaimella, mutta ei aina.

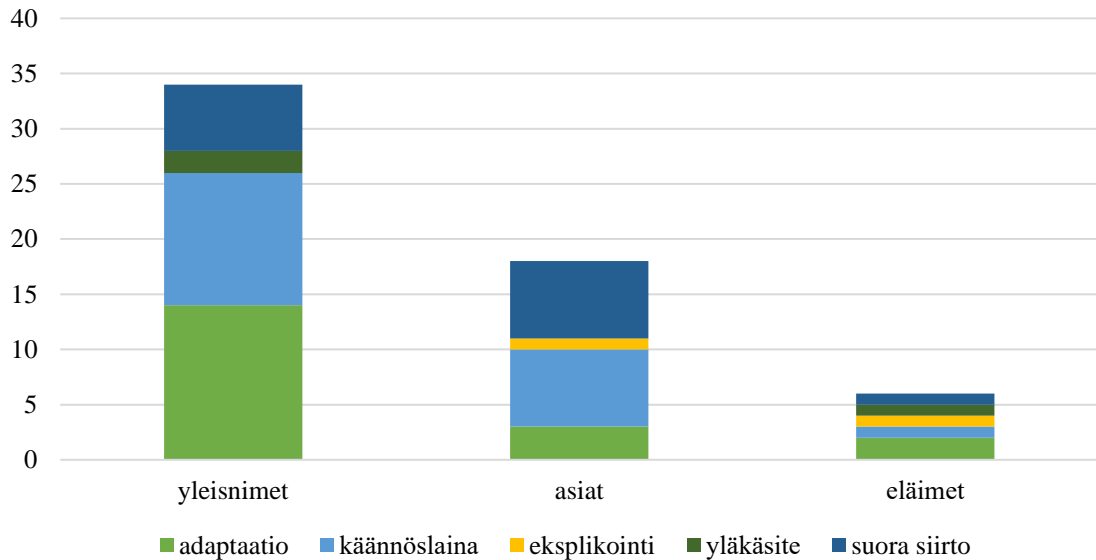
Käännöslainan ja yläkäsitteen käyttöä oli paljon vähemmän kuin ensimmäisen kahden strategian käyttöä. Tässä kohdassa voin vetää jo johtopäätöksen. Reaalioiden ja tarkemmin erisnimien kääntämisessä kahden sukulaiskielen välillä on paljon ominaisuuksia, jotka tekevät kääntämisen helpommaksi ja erilaisuudet kahden tekstin välillä eivät ole niin isoja kuin esimerkiksi suomen ja englannin välillä. On ymmärrettävää, miksi Leppihalmeen kolmea muuta strategiaa ei ole käytetty erisnimien kääntämiseen. Eksplikointi (eli tekstin sisäinen selitys), lisäys (eli tekstin välinen selitys) ja poisto eivät ole kirjassa koskaan erisnimien mukaan. Tämä johtopäätös on yhden kirjan ja kääntäjän perusteella, mutta siitä riippumatta se antaa jo hyvän kuvan reaalioiden kääntämisestä ja millaisia ja kuinka paljon vaikeuksia on kahden sukulaiskielen välillä, kun kyseessä on kirjan kääntäminen.

6.3. Yleisnimien analyysi

Yleisnimien kääntämisessä käytettiin adaptaatiota, käännöslainaa, suoraa siirtoa, eksplikointia ja yläkäsitettä. Ensimmäisessä ryhmässä, jossa olivat (työ)nimitykset, oli 14 adaptaatiota ja 13 käännöslainaa. Vähemmän oli suoraa siirtoa eli viisi kertaa ja kaksi kertaa oli kääntäjä käyttänyt yläkäsitteen strategiaa.

Yleisnimien joukkoon kuuluvat myös asiat ja eläimet. Asioiden suomentamisessa käytettiin yhtä paljon suoraa siirtoa ja käännöslainaa, seitsemän kertaa kumpaakin. Kolme kertaa oli adaptaatiota ja yhden kerran eksplikointi. Eläimien kääntämisessä esiintyi suoran siirron, käännöslainan, eksplikoinnin ja yläkäsitteen käyttöä yhden kerran. Adaptaatiota oli ainoastaan kaksi kertaa.

Yleisnimien strategiat

Kuva 4. Yleisnimien strategiat ja lukumäärät.

6.3.1. Suoran siirron käyttäminen

Yleisnimien suomentamisessa nimitysten ryhmässä oli suoraa siirtoa 6 kertaa. Hyvät esimerkit ovat *trubaduuri* (viron *trubaduur*) ja *daami* (viron *daam*). *Trubaduuri* on alkuperäisesti romaanisten kielten ryhmästä ja *daami* germaanisten kielten osasta (SES). Sanat (eli ilmiöt) ovat olleet vieraita suomen ja myös viron kielessä ja kulttuurissa. Siksi on ne otettu suoraan lähtökielestä ja pitkän ajan päästä niistä on tullut tavallisia sanoja kielissä. Tässä kohdassa kyllä pitää myöntää, että *daami* on paljon tavallisempi viron kielessä kuin suomessa. Suomessa on daamin sijalla usein nainen. Kääntäjä on kuitenkin tehnyt päätöksen käyttää sanaa *daami* suomenkielisessä versiossa, koska se on kielessä tunnettu.

Toinen tärkeä käännösratkaisu oli yhden kirjan pääaiheen kääntäminen ja sen kääntäjä teki suoran siirron avulla. Virolainen *kratt* on suomessakin tunnistettava *kratti* (SES). Kuten kääntäjä Lahikaisen haastattelusta tuli ilmi, olisi ensimmäinen looginen päätös käyttää sana *para*. Sana on etymologisen sanakirjan mukaan aika vanha, 1700-luvulta on

tarkoittanut positiivista uskomusolentoa, mutta jossain vaiheessa myös huonoa lasta. *Kratti* tulee murteesta ja on vanhempi kuin *para*. Sen yleisesti on myös negatiivisempi merkitys ja sopii siksi paremmin virolaiseen käännökseen, puhumattakaan yhteydestä virolaisen sanaan.

Suoraa siirtoa on enemmän asioiden suomentamisessa. Monella sanalla on yhteinen kielellinen ja/tai kulttuurinen historia, niin että suora siirto on hyvä ratkaisu ja säilyttää viron tai jonkin toisen kielen reaaliota hyvin. Esimerkit ovat *rupla* (viron *rubla*) ja *gondolivaunu* (viron *gondol*) ensimmäinen puoli, josta ensimmäinen sana on venäjältä ja toinen italiasta (SES). Ne ovat olleet vieraita myös viron kielessä, ja sanojen ominaislaatu on käännösstrategian avulla säilynyt. Eläimien kääntämiseen käytti kääntäjä suoraa siirtoa yhden kerran. Eläimistä *merilehm* tuli *merilehmä*.

Suora siirto on yleisnimien kääntämisessä hyvä strategia. Erittäin, kun kaksi kieltä ovat samankaltaisia ja kulttuurit läheisiä. Sen avulla on alkuperäinen eli lähtöteksti omaperäinen ja lukija huomaa kulttuurisidonnaisia sanoja.

6.3.2. Adaptaation käyttäminen

Suomentamisessa oli iso osa adaptaation käyttämisellä. Käännetyt sanat olivat erilaisia. Työnimityksistä käännettiin esimerkiksi viron *kõrtsmik* adaptaation avulla kahdella tavalla: *krouvari* ja *kapakanisäntä*. Ensimmäinen sana *krouvari* on yleinen vastine viron sanalle (VSS). *Kapakanisäntä* on monimutkaisempi. Tavallisempi olisi puhekielinen *kapakanpitäjä*. Isännän käyttö on vanhanaikaisempi ja sen on vahvempi kuvitelma (SES, VSS). Kirjan kontekstissa sopii se hyvin. Toinen esimerkki adaptaatiosta on viron *tont*, joka on kirjassa *kyöveli*. Viron sanalla on hyviä vastineita suomeksi, esimerkiksi *haamu*, *kummitus*, *aave* (VSS). Kääntäjä on käyttänyt sanaa *kyöveli*, joka on vanhempi sana aaveelle. Sitä löytyy murteissa muodolla *kööveli*. (SES.) Näyttää siltä, että kääntäjä halusi kuvaannollisempaa ja maanläheisempää sanaa.

Kratin kääntämisessä on myös käytetty osittain adaptaatiota. Virolainen *pirakas tont* on suomeksi *tanakka hiisi*. Suomalainen version on kuvainnollisempi ja perustuu suomalaiseen mytologiaan. Sanan ensimmäinen puoli *tanakka* on yksi versio sanasta *lihava*. Toinen puoli *hiisi* on sekä pyhä paikka että jonkinlainen jättiläinen tai paholainen.

(KS.) Kääntäjä on tehnyt päätöksen tavallisen kummituksen sijaan käyttää kansatarinasta tunnettu ilmiötä, joka on mielialalta vahvempi sana.

Adaptaatio on ollut avuksi myös asioiden ja eläimien kääntämiseen. Sanat kuin *kurpponen* (viroksi *pastel*), *ruokakonttori* (viroksi *sahver*) ja *marakatti* (viroksi *ahv*) ovat suomennettu ilmiön perusteella (VSS, KS). Yleisesti on kuitenkin vähemmän adaptaatiota niissä ryhmissä kuin esimerkiksi käänöslainan käyttöä. Todennäköisesti on helpompi keksiä uudet sanat tai käyttää suoraa siirtoa, että kirjan omaperäisyys ei katoisi. Adaptaatio antaa vapautta kääntäjällä, mutta vaikuttaa lähtökielen tekstiä.

6.3.3. Käänöslainan käyttäminen

Eniten on yleisnimien suomentamisessa käytetty käänöslainan strategiaa. Esimerkiksi sitä on paljon yleisnimien ensimmäisessä ryhmässä eli (työ)nimityksissä. Sellaiset sanat kuin *paroni* (viroksi *parun*), *ritari* (viroksi *rüütel*), *paimenpoika* (viroksi *karjapoiss*) ja *aittamies* (viroksi *aidamees*) on kaikki käännetty käänöslainan avulla. Ensimmäiset kaksi ovat olleet vieraita molemmissa kielissä ja tulleet kieliin ranskasta ja saksasta historiallisista syistä. (VSS, SES.) Niille ei ole ollut omia sanoja, joten kääntäminen on tehty alkuperäisen sanan avulla, mutta kohdekielen oikeinkirjoituksen mukaan. Talonpoikaiselämästä tulevat sanat *aidamees* ja *karjapoiss* eivät ole käsitteinä vieraita Suomessa, mutta niillä on vähän toinen sija ja merkitys. Siksi on käännettäessä ollut paras ratkaisu keksiä uudet sanat, mutta niin, että alkuperäinen merkitys olisi saatavilla. (VSS.)

Asioiden ja paikkojen kääntämisessä käänöslainat ovat olleet myös tarpeellisia. Hyvä esimerkki on viron *mõis*. *Mõis* on viron historiassa ja kulttuuritarinassa hyvin tärkeä rakennus, johon liittyy erilaisia assosiaatioita. Virossa *mõis* kuvaa kansan ahdistamista ja vieraan vallan vaikutusta. Suomessa tällaisia rakennuksia on myös, mutta niillä ei ole sellaisia assosiaatioita kuin Virossa. Suomen kulttuurissa käytetään sana *kartano*, joka voisi olla viroksi *hännastemaja* (VSS). Suomessa on murteissa olemassa sana *moisio*, mutta sen merkitys on *pelto* tai *nurmi* (KS, ETY). Kääntäjä on käyttänyt adaptaation sijaan käänöslainaa, jotta suomalaisilla ensimmäiseksi ei tulisi mieleen kartanon positiivinen merkitys. *Moisio*-sanaa on käytetty aiemmin myös tietynlaisissa Virosta kertovissa historiallisissa kirjoissa samassa merkityksessä, joten kääntäjän ollut varmempi käyttää sitä.

Käännöslaina on hyvä ratkaisu yleisnimien kääntämisessä, koska tällöin käännöksessä säilyy lähtökulttuurin ominaisuudet. Kohdekielessä on mahdollista keksiä uusia sanoja ja täydentää sanastoa. Käännöslainojen lukumäärä on vähän yllättävä reaalioiden kohdalla. Suomen ja Viron kulttuuri, historia ja kieli ovat läheisiä ja kirjan aines ei tunnu ensi silmäyksellä niin erilaiselta, että käännöslainan käyttäminen olisi tarpeellista. Tulokset kuitenkin osoittavat, että sukulaiskielet ja läheiset kulttuurit eivät ole niin samankaltaisia kuin ajattelemme.

6.3.4. Eksplikoinnin käyttäminen

Eksplikoinnin käyttämistä oli koko kirjassa reaalioiden kohdalla vain kaksi kertaa. Ne olivat yhdyssanoissa *gondolivaunu* (viroksi *gondel*) ja *kirppurassukka* (viroksi *kirp*). *Gondolivaunun* tapauksessa yhdyssanan ensimmäinen osa on suora siirto ja toinen osa on lisäys *vaunu* eksplikoinnin luonteen mukaan. Tämä tarkoittaa, että tekstissä on sanaan tehty jonkinlainen lisäys. Vaunu ei ole suoranaisesti tarpeellinen, koska pelkkä gondoli tarkoittaa jo vaunua. Sanalla on toinenkin tarkoitus eli ilmapallon kori. (KS.) Kääntäjä halua ehkä varmistaa, että lukija ymmärtäisi sanan ja ilmiön, josta keskustellaan. Toinen sana *kirppurassukka* ei myöskään vaadi ensi silmäyksellä tarkempaa selitystä. Sana *kirppu* voisi olla riittävä. Ilmeisesti kääntäjä on halunnut korostaa kirpun haurautta ja antaa jonkinlaisen säälivemmän nimen.

Eksplikoinnin käyttö voi olla vaarallista monesta syystä. Se voi hidastaa lukijaa ja viedä hänen huomionsa pois kirjasta. Selitys ei välttämättä auta lukijaa ja lisäys voi olla sekava. Toisaalta eksplikointi on uskollinen alkuperäiselle sanalle. Kaunokirjallisuuden kääntämisessä eksplikoinnin käyttäminen voi olla monimutkaista, eikä sen liiallinen käyttäminen ole suositeltavaa.

6.3.5. Yläkäsitteen käyttäminen

Yläkäsitettä on käytetty yleisnimiä käännettäessä kolme kertaa. Sitä esiintyy työnimityksen, kratin ja eläimen käännöksessä. Ensimmäinen suomennos on virolainen ammatti *sakste toatüdruk*, joka on suomeksi *herrasväen kamarineiti*. Yläkäsite on ensimmäinen osa. Virolainen *sakste* tulee sanasta saksalainen, jolla on Virossa eliitin merkitys (EKSS). Sillä on negatiivinen konnotaatio historiallisista syistä. Suomen historiassa tätä ei ole ja siksi olisi lukijalle vaikea huomata koko yhteyttä. Sen sijaan on

kääntäjä käyttänyt neutraalimpaa sanaa *herrasväki*, joka antaa mielikuvan merkityksestä. Tästä huolimatta sanan merkitys jää epäselväksi tarinan kannalta ja virolaisesta näkökulmasta. Kääntäjä toivoo, että lukija ymmärtää sanan negatiivisen merkityksen kontekstin perusteella.

Kratin hyponyymi *kolumats* on käännetty sanalla *peikko*. *Peikko* on yleinen sana ja sillä ei ole niin monimerkityksistä ja kirjavaa kuvaa kuin virolaisella sanalla (VSS). Kääntäjä on käyttänyt yleisempää sanaa, mutta merkitys on vieläkin olemassa ja sopiva. Samalla tavalla on tehty myös viron *ahv*-sanan käännoksessä. Suomalainen suora versio olisi *apina*, mutta kääntäjä on käyttänyt sanaa *villipeto*, joka on yleisempi sana ja ei tarkoittaa suoraan apinaa (SVSS). Kääntäjän versio on kuvallisempi, mutta vähemmän konkreettinen eli lukija ei voi suoraan tietää, millainen villieläin on.

Yläkäsitteen käyttö on hyvä strategia kääntämisessä, koska lähtökielen ilmiö on yhä olemassa. Käännös antaa vain vähän toisenlaisen kuvan, joka helpommin on ymmärrettävä lukijalle. Kuitenkin pitää olla varovainen, että yläkäsitteitä ei käytetä liian paljon. Yläkäsite voi helposti poistaa kirjalle ja kulttuurille ominaiset piirteet ja pilata kirjan lukijalle.

6.4. Yleisnimien analyysin yhteenveto

Kirjassa löytyneet yleisnimet oli käännetty viidellä strategialla: suoran siirron, adaptaation, käännoislainan, eksplikoinnin ja yläkäsitteen avulla. Eniten käytettiin käännoislainaa ja sitä erittäin (työ)nimitysten kääntämiseen. Merkittävä osa oli strategialla myös asioiden suomentamisessa. Tulos on vähän yllättävää, koska ensi silmäyksellä osaat sanat (eli ilmiöt) eivät tuntuu virolaisilta tai voisivat olla olemassa myös suomalaisessa kulttuurissa. Näyttää, kuin petollinen voi ensivaikutelma olla.

Iso osa oli myös adaptaation ja suoran siirron käyttämisellä. Asioiden kääntämisessä oli suoran siirron osuus merkittävää. Eläimien ja nimitysten suomentamisella oli taas osuus adaptaation puolella. Molemmat strategiat olivat suosittuja myös erisnimien kääntämisessä. Suoran siirron käyttö yleisnimien reaalioiden kääntämiseen on hyvä esimerkki sukulaiskieliä avusta toisiaan. Adaptaation käyttäminen on hyvä ratkaisu monimutkaisten ja konkreettisten sanojen kääntämiseen. Strategia oli tärkeä nimitysten

kääntämisessä, koska historiallisesta yhteiskunnasta on kahden maan välillä isot erilaisuudet.

Muutamia kertoja oli myös yläkäsitteen ja eksplikointin käyttöä. Toinen esiintyi vain yleisnimien kääntämisessä. Ne kaksi ovat hankalat, koska yhdellä tai toisella tavalla ottavat lukijan pois kirjasta ja reaalioiden vaikutus katoaa. Kääntäjän pitää olla aina varovainen ja joustava. Kertakaan ei käyttänyt kääntäjä poistamista tai lisääntymistä.

7. TIIVISTELMÄ

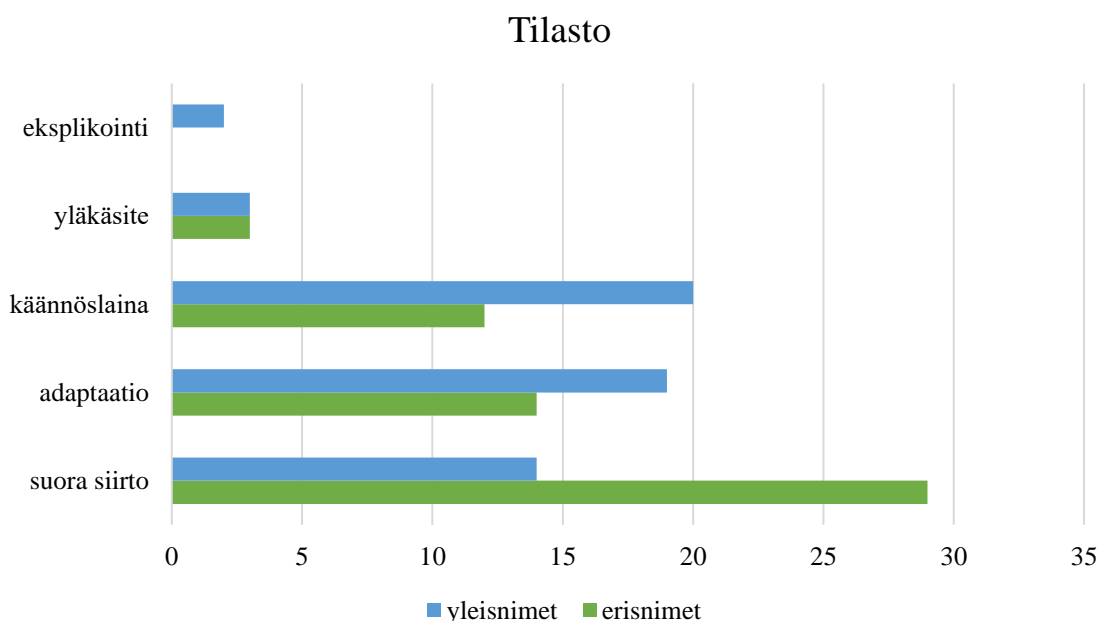
Reaaliat eli kulttuurisidonnaiset sanat ovat keskeisiä kaunokirjallisuuden kääntämisessä. Ne antavat tekstille jonkinlaisen maun ja värin. Reaaliota ovat tutkineet monet eri tutkijat eri maista ja kulttuureista. Suomessa ja suomen kielen osalta niitä ovat tutkineet sekä opiskelijat että kokeneet kääntäjät ja tutkijat. Pro gradu -tutkielmani näkökulmasta erittäin keskeisiä ovat Ritva Leppihalmeen, Rune Ingon, Riitta Oittisen ja Outi Paloposken työt. Lisäksi tärkeitä teoreettiselta pohjaltaan ovat bulgarian ja venäjän suunnalla Sider Florin ja Sergei Vlahov.

Pro gradu -tutkielmassani tein yleiskatsauksen teoreettisista lähtökohdista. Aloitin kääntämisen historiasta ja siitä, millainen on suomentamisen paikka kulttuurissa. Sen jälkeen kerroin käännösongelmista ja keskityin tarkemmin reaaliioihin. Reaalioiden osassa annoin selityksen ilmiölle ja kerroin sen historiasta. Tein myös perinpohjaisen katsauksen luokittelusta, jossa katsoin erikseen eris- ja yleisnimien jaottelua. Lopuksi keskityin reaalioiden kääntämisen strategioihin vertailemalla Ritva Leppihalmeen ja Jan Pedersenin teorioita. Valitsin reaalioiden analysoimiseksi Leppihalmeen systeemin, joka koostuu seitsemästä osasta: suora siirto, käänöslaina, adaptaatio, yläkäsitteen käyttö, eksplikointi, lisäys ja poisto. Leppihalmeen strategiat olivat sopivat monesta syystä, ja sen avulla kaikki sanat sai jaoteltua johonkin strategian luokkaan.

Metodiosassa kerroin lähilukumetodista, jota käytin kirjan lukemiseen. Teoreettiseksi pohjaksi otin Barri Brummetin kirjan *Techniques of close reading*. Selitin luvussa myös reaalian käsittelystä työssäni ja reaalian ongelmallisista puolista. Reaalian voi tulkita eri näkökulmista. Niinpä päätin ottaa käyttöön laajan määritelmän, jossa reaaliota ovat sekä eris- että yleisnimet. Reaalioiden luokittelu on jonkin verran subjektiivista, mutta olen perustellut päätöksiä ja yrittänyt olla niin objektiivinen kuin mahdollista.

Työhön kuuluu myös yleiskatsaus materiaalista ja kirjailijasta, mikä antaa viitekehyksen reaaliolle ja pro gradu -tutkielmani. Lisäksi tein haastattelun kääntäjän Lahikaisen kanssa, joka antoi hyviä näkökulmia käänösprosessista ja -ongelmista. Haastattelu oli suuntaa antava analyysin kannalta.

Analyysiosassa oli 99 sanaa, josta erisnimiä oli 47 ja yleisnimiä 52. Erisnimet jakaantuivat tarkemmin kolmeen ryhmään: henkilöt (38), paikat (5) ja päivät (4). Yleisnimet jakaantuivat myös kolmeen: (työ)nimitykset (32), eläimet (4) ja asiat/paikat (16). Yhteensä näiden kääntämiseen oli käytetty viittä strategiaa: suoraa siirtoa, käännöslainaa, adaptaatiota, eksplikointia ja yläkäsitteen käyttöä. Yleiskatsaus strategioiden käytöstä molemmissa ryhmissä on kuvassa 5.

Kuva 5. Yleisnimen ja erisnimen kääntämisen käytettyje strategioiden jakaantuminen.

Eris- ja yleisnimien välillä on jonkin verran eroja. Suora siirto on ollut yleisempää erisnimien kääntämisessä. Käännöslaina ja adaptaatio ovat olleet tärkeimpiä strategioita yleisnimien kohdalla. Niitä on myös käytetty suunnilleen saman verran – ne ovat olleet yhtä suosittuja strategioita myös erisnimien suomentamisessa. Yläkäsitettä on käytetty suomentamiseen molemmissa ryhmissä kolme kertaa. Eksplikointia esiintyi vain yleisnimien kääntämisessä.

Lukumäärien takana on muutamia selityksiä. Suoran siirron käyttö erisnimien kohdalla ei ole yllättävää. Jos nimillä ei ole merkittävää merkitystä kirjan kohdalta, niin ei ole syytä

kääntää niitä jollakin muulla tavalla. Niin säilyy lähtötekstin ominaisuus. Kyseessä ovat kuitenkin sukulaiskielet, jossa jotkut nimet ovat melkein tai täysin samoja. Se vain vahvistaa suoran siirron käyttöä.

Käännöslainojen iso määrä yleisnimien kääntämisessä oli pieni yllätys. Ajattelin ennen analyysiä, että monet käännöslainat ovat adaptaation mukaan käännetty. Adaptaation ja käännöslainan välille on aika ajoin vaikea lyödä rajaa. Kahden kulttuurin samankaltaisuudet ovat olleet kuitenkin isoja, ja siksi käännöslainan osuus on suurempi. Käännöslainan ja adaptaation käyttö erisnimien kääntämisessä on yleisesti jonkin nimen lisäyksen tai kielileikin tulos. Mitä suurempi kirjassa on kuvaannollisten sanojen osuus, sitä enemmän pitää kääntäjän löytä muita ratkaisuja kuin suora siirto. *Riihiukko* on fiktiivinen kirja, mutta siellä on paljon kansantarinoita ja niiden osia, minkä takia on se lähellä tosielämään.

Kaikista vähiten esiintyi eksplikointia ja yläkäsitteen käyttöä. Niiden käyttö on aina vaarallista kirjassa, koska teksti voi muuttua monimutkaiseksi ja vaikeaksi lukijalle. Niiden käyttö vaati kohderyhmän tuntemista. Erisnimien kääntämisessä pitää olla hyvä syy näiden strategioiden käyttämiseen. Yleisnimien kääntämisessä on enemmän vapautta, mutta tällöinkään eksplikoinnin ja yläkäsitteen tarpeeton käyttö ei ole hyvä. Poistoa ja lisäyksiä ei esiintynyt kertaakaan.

Muutamien sanojen kohdalla olisi ollut mahdollista käyttää eri versiota, ja siten perusteella olisi analyysin tuloksesta tullut myös toisenlainen. Mutta nyt nousee esiin kääntäjän iso rooli. Hän on kahden maan asiantuntija. Hän osaa lähtö- ja kohdekieltä. Hän tietää historiallisia tapahtumia ja kulttuurillisia ominaispiirteitä. Hän voi tehdä päätöksiä harkitusti. Kääntäjän päätösten tutkiminen on myös pulmallista. Tutkijana voin katsoa teoriaa ja sen perusteella analysoida toisen ihmisen työtä. Kuten sanoi kääntäjä Lahikainen, hänelle kääntäminen on luovaa ja vaistomaista työtä. Siksi voin antaa pro gradu -tutkielmassani vain yhden näkökulman ja mahdollisuuden, kuinka toimii kaunokirjallisuuden kääntäminen virosta suomeen.

Tulevaisuudessa voisi vertailla toisia saman kääntäjän Kivirähkin käännöksiä. Kaikki kirjat ovat erilaisia, mutta sekä kirjailijalla että kääntäjällä on omanlaisensa tyyli. Sieltä

voisi paljastua kielellisiä piirteitä ja tarkemmin kahden kulttuurin eroja. Reaalioiden osalta olisi myös kiinnostavaa vertailla toisia kirjailijoita ja kääntäjiä, sekä virosta suomeen kuin myös suomesta viroon käännettäessä. Sukulaiskielten reaalioiden vertailua on tehty vielä vähän, mutta tutkimusmateriaalia on paljon ja käännösongelmia riittävästi.

LÄHTEET

Aineisto

Kivirähk, Andrus 2000. *Rehepapp ehk November*. Tallinn: Varrak.

Kivirähk, Andrus 2002. *Riihiukko eli marraskuu*. Helsinki: Otava.

Sanakirjat

VSS = EKI viro–suomi-sanakirja. Eesti Keele Instituut, Kotimaisten kielten keskus 2019.

SVSS = EKI suomi–viro-suursanakirja (verkkoversio). Eesti Keele Instituut, Kotimaisten kielten keskus 2017.

KS = Kielitoimiston sanakirja. Helsinki: Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisuja 35, 2022.

EKSS = Eesti keele seletav sõnaraamat p. 2. Toim. Margit Langemets, Mai Tiits, Tiia Valdre, Leidi Veskis, Ülle Viks, Piret Voll. Eesti Keele Instituut. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus 2009.

ETY = EKI Eesti etümoloogia sõnaraamat

SES = Kotus Suomen etymologinen sanakirja. Helsinki: Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisuja 72, 2022.

Tutkimuskirjallisuus

Aaltonen, Sirkku – Laukkanen, Liisa 2015: Mitä käännökset voivat meille kertoa? – Sirkku Aaltonen, Nestori Siponkoski & Kristiina Abdallah (toim.), *Käännetyt maailmat. Johdatus käännösviestintään* s. 275–292. Helsinki: Gaudeamus.

Ainiala jt = Ainiala, Terhi – Saarelma, Minna – Sjöblom, Paula 2008: *Nimistöntutkimuksen perusteet*. Helsinki: SKS.

Aixela, Javier Franco 1996. Culture-Specific Items in Translation. – Roman Alvarez & M. Carmen-Africa (toim.), *Vidal Translation, Power, Subversion* s. 52–78. Clevedon: Multilingual Matters.

Alexeeva, Mariia L. 2007. *Русские реалии в разновременных немецких переводах романов Ф. М. Достоевского, словарь'-справочник*. Екатеринбург: Ural'skiĭ gosudarstvennyiĭ pedagogicheskiĭ universitet.

Ando, Petra 2016: *Reaalioiden käänösstrategioita ja tekijöitä niiden taustalla – Haruki Murakamin Väriltömän miehen vaellusvuodet -romaanin suomennoksessa*. Pro gradu -tutkielma: Helsingin yliopisto.

Baker, Mona 2011 [1992]. *In other words: A Coursebook on Translation*. USA: Routledge.

Berkov, Valerii P. 1973. *Вопросы двуязычной лексикографии*. Ленинград: Издательство Ленинградского университета.

Breul, Karl 1894: The training of Teachers of Modern Foreign Languages. – Wilhelm Vietor (toim), *Die neueren Sprachen: zeitschrift für den neusprachlichen Unterricht* s. 424–436.

Brummet, Barri 2019. *Techniques of close reading*. California: Sage Publications, Inc.

Buncler, Anna 2017: Reaalioiden kääntämisestä suomesta puolaksi – erisnimet Riikka Pulkkisen Totta-romaanissa. – Mika Hallila & Łukasz Sommer (toim.), *Suomalaisen kirjallisuuden ABC: tutkimus, kääntäminen ja opetus ulkomaisissa yliopistoissa* s. 123 – 144. Varsova.

Carter, Ronald 2010: Methodologies for Stylistic Analysis: Practices and Pedagogies. – D. McIntyre & B. Busse (toim.), *Language and Style. In Honour of Mick Short*. s. 55–68. New York: Palgrave Macmillan.

DVV = Digi- ja väestötietovirasto.
<https://verkkopalvelu.vrk.fi/nimipalvelu/default.asp?L=1>. (2.05.2023).

Dizdar, Dilek 2012: General Translation Theory. – Yves Gambier and Luc van Doorslaer (toim.), *Handbook of Translation Studies* s. 52–58. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Eero, Ellika 2020. *Reaalide tõlkimine inglise-soome keele suunal J. K. Rowlingu teose „Harry Potter and The Philosopher’s Stone” ja selle tõlke „Harry Potter ja viisasten kivi” näitel.* Kandidaatintyö: Tartu Ülikool.

EIA = Eesti Ilukirjanduse Andmebaas; Andrus Kivirähk.
<http://ilukirjandus.ee/autor/andrus-kivirahk/>. (19.01.2023).

Eesti Kirjanduse Teabekeskus. <http://estlit.ee/elis/?cmd=translator&id=46468&grp=1>
(19.01.2023).

FILI = Finnish Literature Exchange; tilasto. <https://fili.fi/kirjallisuusvienti/tilastot/>
(12.05.2023).

Florin, Sider 1993: Realia in translation. – Palma Zlateva (toim.), *Translation as social action: Russian and Bulgarian perspectives* s. 122 – 128. London: Routledge.

Hatim, Basil – Mason, Ian 1992 [1990]. *Discourse and the translator.* London: Longman Group UK Limited.

Holstikko, Piia 2013: *Suomennettävien kirjojen valintamenettelyt kustantajan ja suomentajan näkökulmista tarkasteltuna.* Sivuainetutkielma: Tampereen yliopisto.

Ingo, Rune 1990. *Lähtökielestä kohdekieleen.* Suomi: Werner Söderström Osakeyhtiö.

Kauge, Liis 2009: *Å oversette kulturspesifikke termer fra norsk til estisk i prosalitteraturen.* Pro gradu -tutkielma: Tartu Ülikool.

Kauts, Kadri 2012: *Intertekstuaalsed ja kultuurispetsiifilised elemendid Jaan Krossi „Paigallenu“ tõlkes inglise keeles.* Pro gradu -tutkielma: Tartu Ülikool.

Kharina, Alla 2018: *Realia in Literary Translation*. Väitöskirjatutkimus: University of Oslo.

Kolechko, Victoria – Laukkonen, Anna 2012: *Kulttuurisidonnaisten käsitteiden kotouttaminen ja vieraannuttaminen audiovisuaalista teosta käännettäessä*. Pro gradu - tutkielma: Tampereen yliopisto.

Kostomarov, Vitalii G. – Vereshchagin, Evgenii M. 2005. *Язык и культура*. Москва.

Kronberg, Janika – Hinrikus, Rutt 2005: Short outlines of books by Estonian authors – *Estonian Literary Magazine* 21 s. 34–43.

Kujamäki, Pekka 2013. Vertaileva kääntäjä, vertaileva tutkija: kieltenvälinen vertailu käännöstieteessä. – Leena Kolehmainen, Matti Miestamo & Taru Nordlund (toim.), *Kielten vertailun metodiikka* s. 355–395. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Kujamäki, Pekka 2004: What happens to ”unique items” in learners’ translations? – A. Mauranen & P. Kujamäki (toim.), – *Translation Universals: Do they exist?* s. 187–204. Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Kujamäki, Pekka 1998. *Deutsche Stimmer der Sieben Brüder: Ideologie, Poetik und Funktionen literarischer Übersetzung*. Frankfurt am Main: Peter Lang.

Laitinen, Kai 1997. *Suomen kirjallisuuden historia*. Helsinki: Otava.

Leppihalme, Ritva 2011: Realia. – Y. Gambier & L. Van Doorslaer (toim.), *Handbook of Translation Studies vol 2* s. 126–130. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Leppihalme, Ritva 1997. *Culture Bumps. An Empirical Approach to the Translation of Allusions*. Great Britain: Multilingual Matters Ltd.

Marttila, Hannu 2002: Kolmen soinnun pirunpolska. – *Helsingin Sanomat*. <https://www.hs.fi/kulttuuri/art-2000004106912.html> (11.02.2022).

Möldre, Aile 2012: Ilukirjanduse tõlked 20. sajandi esimese poole Eesti ja Soome raamatutoodangus (1900–1940). – Anne Lange & Daniele Monitcelli (toim.), *Tõlkeloo erinumber vol 7 (9/10)* s. 88–101. Eesti: Tartu Ülikooli kirjastus.

- Nedergaard-Larsen, Birgit 1993:** Culture-bound problems in subtitling. – *Perspectives: Studies in Translatology* 2 s. 207–241.
- Newmark, Peter 1988.** *A Textbook of Translation*. USA: Prentice Hall.
- Nord, Christiane 1991.** *Text Analysis in Translation. Theory, Methodology and Didactic Applications of a Model of Translation-Oriented Text Analysis*. Amsterdam/Atlanta: Rodopi.
- Oittinen, Riitta 2004:** Tekstilaji ja strategia: ajatuksia kaunokirjallisesta kääntämisestä. – Riitta Oittinen & Pirjo Mäkinen (toim.), *Alussa oli käänös* s.165–185. Tampere: Tampereen University Press 2004.
- Paloposki, Outi 2015:** Kääntämisen historia ja sen tutkimus. – Sirku Aaltonen, Nestori Siponkoski & Kristiina Abdallah (toim.), *Käännetyt maailmat. Johdatus käännösviestintään* s. 295–308. Helsinki: Gaudeamus.
- Paloposki, Outi 2004:** Kääntäminen historiassa. – Riitta Oittinen & Pirjo Mäkinen (toim.), *Alussa oli käänös* s. 349–373. Tampere: Tampereen University Press 2004.
- Paloposki, Outi – Oittinen, Riitta 1998:** The Domesticated Foreign. – Andrew Chesterman, Natividad Gallardo San Salvador & Yves Gambier (toim.), *Translation in Context* s. 373–390. Amsterdam: John Benjamins Publishing.
- Pedersen, Jan 2011.** *Subtitling Norms for Television: An exploration focussing on extralinguistic cultural references*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing.
- Pärn, Annika 2021:** *Traducción de los elementos culturales en la novela El hombre que hablaba serpiente*. Pro gradu -tutkielma: Tartu Ülikool.
- Ranta, Jenny 2020:** *Giukaisen sisko porojesi lypsäjäksi – Kulttuurisidonnaisuus ja sen vaikutus Elena Primicerion*. Pro gradu -tutkielma: Tampereen yliopisto.
- Rautiainen, Elina 2010:** *Kulttuurisidonnaisten elementtien välittyminen Seitsemän Koiraveljeksien englanninkielisessä ja ruotsinkielisessä käännöksessä*. Pro gradu -tutkielma: Helsingin yliopisto.

Snell-Hornby, Mary 1988. *Translation studies – an integrated approach.* Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing.

Solajeva, Jelena 2016: *Vene reaaside tõlkimine venekeelse kirjanduse eestindamisel.* Kandidaatitöö: Tartu Ülikool.

Tilastokeskus, käännöstiedot.

https://pxhopea2.stat.fi/sahkoiset_julkaisut/kulttuuritilasto/html/suom0002.htm

(11.02.2022).

Truuvert, Triin 2019: Andrus Kivirähk. – *Eesti Teatriliit.* http://etbl.teatriliit.ee/artikkel/kivir%C3%A4hk_andrus1 (19.01.2023).

Tuikka, Satu 2011: *Ei kepsakka ukko kulttuurikielelle käänny – Realian ongelmat Veikko Huovisen Puukansan tarinassa.* Pro gradu -tutkielma: Tampereen yliopisto.

Uuppo, Iida 2018: *Kirosanat ja kiroilua ilmaisevat fraseologismid itä- ja länsisaksalaisessa käännöskirjallisuudessa: Vertailussa Väinö Linnan ja Veijo Meren teosten saksannokset.* Pro gradu -tutkielma: Tampereen yliopisto.

Uusi-Hallila, Tuuli 2003: Varkaissa. – *Helsingin Sanomat.* <https://www.hs.fi/kulttuuri/art-2000004161209.html> (11.02.2022).

Venuti, Lawrence 2017 [1995]. *The Translator's Invisibility. A History of Translation.* London: Routledge.

Vinogradov, Venedikt S. 1978. *Лексические вопросы перевода художественной прозы.* Москов: Издательство Московского университета.

Vlahov, Sergei – Florin, Sider 1980. *Непереводимое в переводе.* Москов: Международные отношения.

Vlahov, Sergei – Florin, Sider 2012 [1986]. *Непереводимое в переводе Т.2.* Москов: Валент.

Mõis või *moisio*? Reaaliate tõlkimine Andrus Kivirähkin teoses „Rehepapp ehk november”. Kokkuvõte

Magistritöös keskendusin kultuurispetsiifiliste sõnade ehk reaalide tõlkimisele. Sider Florini (1993) definitsiooni kohaselt on reaaliid sõnad ja fraasid, millel on mingi konkreetsem kultuuriline idee või tähendus. Sõnad on seotud ühe rahva elamisviisiga, kultuuri, ajaloo ja sotsiaalse olustikuga, mis on tundmatu teisele rahvale. Reaaliid võivad olla näiteks toiduaine *kohuke* ja kultuuriline ning geograafiline paik *hiis*.

Uurimuses tegin põhjaliku ülevaate tõlkimise teoreetilisest taustast Soomes ja tõlkeprobleemidest. Põhiline fookus oli reaalidel ning nende rühmitamisel ning defineerimisel. Teooria põhines mitmetel kogunud uurijate töödel, nende seas olid soomlased Ritva Leppihalme, Outi Paloposki ja Rune Ingo. Teistest kultuuriruumidest olid märkimisväärsed Sider Florin, Sergei Flahov, Peter Newmark ja Jan Pedersen.

Töös on ülevaade uurimismaterjali meetodist ja taustast. Meetodina on kesksel kohal lähilugemine ja selle teoreetiline taust Barry Brummetilt. Magistritöö uurimismaterjal oli Andrus Kivirähu teos „Rehepapp ehk november” ja selle Kaisu Lahikaiseni soomendatud versioon „Riihiukko eli marraskuu”. Samuti on töösse lisatud peatükk intervjust tõlkja Lahikaineniga. Magistritöö lõpuosast leiab analüüsi kokkuvõttega.

Magistritöös otsisin vastuseid kolmele uurimisküsimusele:

- millise strateegia alusel on reaaliid tõlgitud;
- kas kohandamist (soome *adaptaatio*) on kasutatud vähem, kui keeled on omavahel lähisuguluses;
- kui palju ja millisel viisil erinevad pärisnimede ja üldnimede tõlkimine?

Reaalide tõlkestrateegiaid on mitmeid ja samuti on võimalik neid paigutada eri uurijate süsteemi. Magistritöös sai valituks Ritva Leppihalme seitsmeosaline strateegia süsteem, kuhu kuulusid otsetõlge (soome *suora siirto*), tõlkelaen (soome *käännöslaina*), kohandamine (soome *adaptaatio*), seletus (soome *eksplikointi*), hüperonüüm (soome *yläkäsité*), lisandus (soome *lisännys*) ja välja jätmine (soome *poisto*). Süsteemi alusel said kõik reaaliid analüüsitud ja määratud kategooriasse.

Soome ja eesti omavaheline keeleline sugulus ei mõjutanud kohandamise strateegia kasutamist märkimisväärselt. Selle osakaal kõikus eri liiki reaaliate vahel, aga keskeltläbi oli selle kasutus sama mis tõlkelaenul. Kahe mainitud strateegia piiride leidmine võib olla kohati keeruline, aga kindlasti ei ole tõlkimisel kasutatud vähe kohandamist. Keele sugulusele lisaks on tähtis osa ka kultuurilisel ja ajaloolisel aspektil kahe maa vahel. Kaks riiki ei ole siiski nii sarnased, kui esmapilgul võiks oodata.

Pärisnimede tõlkimisel oli kasutuim otsetõlge, mille osakaalu suurendas sugulaskeelte vaheline tõlkimine. Siiski olid aktuaalsed ka tõlkelaenu ja kohandamise strateegiad. Üldnimede tõlkimisel olid seevastu kolm eelmainitud strateegiat peaaegu võrdsel tasemel. Enim oli siiski tõlkelaenu. Leppihalme teisi strateegia osasid oli kasutatud palju vähem või üldse mitte nii päris- kui ka üldnimede tõlkimisel. Kokkuvõttes on erinevusi päris- ja üldnimede vahel, eriti otsetõlke ja teiste strateegiate kasutamisel. Samas on sugulaskeeled võimaldanud kasutada oodatust veidi rohkem otsetõlget ja vähem on võetud vabadust keelega mängida väljaspool autori algselt kirjutatud.

Reaaliate tõlkimine ja tõlgete analüüsimine on keeruline. Tõlkija peab olema kursis lisaks keeleliste joontele ka kultuuriliste ja ajalooliste nähtustega ning olema paindlik tõlkimisel, aga truu algtekstile. Reaaliate analüüsimisel on subjektiivsus, alustades strateegiast ja selle loojast kuni analüüsi tegijani välja. Mitmete sõnade üle võib arutleda ja leida teistsuguseid lahendusi. Magistritöös pakun välja ühe võimaliku lahenduse ja analüüsi, mida võib tulevikus laiendada ja täiendada.

LIITE 1

Erisnimet: henkilöt			
viroksi	suomeksi	strategia	kommentti
Jaan	Janne	adaptaatio	Sivulla 79 (suomenkielisessä versiossa) on kirjoitettu Jaan. Parissa paikassa on nimen edessä <i>sulane</i> /renki.
rehepapp	riihiukko	käännöslaina	Kirjoitettu pienellä kirjaimella.
Jüri	Jyri	suora siirto	
Juhan	Juhani	suora siirto	
Imbi	Impi	suora siirto	
Ärni	Ernesti	adaptaatio	
Timofei	Timofei	suora siirto	
Õuna Endel	Ompun Enska	adaptaatio, käännöslaina	Omppu on puhekielen omena.
Joosep	Jooseppi	suora siirto	
Kiltri-Lembit	Urho-pehtori	yläkäsité, adaptaatio	<i>Kiltri</i> on vaihtanut paikkaa nimessä.
Sander	Santeri	suora siirto	Parissa paikassa on nimen edessä <i>rehe</i> /riihi.
Kupja-Hansu	vuoti-Hannu	adaptaatio, suora siirto	Suomenkielinen virkanimike on pienellä kirjaimella.
Oskar	Oskari	suora siirto	

Räägu Rein	Rääkän Reino	suora siirto	
Liina	Liina	suora siirto	
Luise	Luise	suora siirto	
Jeesus	Jeesus	suora siirto	
Koera Kaarli	Koiran Kalle	suora siirto, adaptaatio	
Muna Ott	Munan Otti	suora siirto	
Peetrus	Pietari	suora siirto	
Mall	Malla	suora siirto	
Ints	Iikka	adaptaatio	
Lembit	Lembiti	suora siirto	Kuningas Lembit (ei pehtori).
Villu	Ville	suora siirto	
Sorgu Mai	Sorkan Maija	käännöslaina, suora siirto	Sorkan on foneettisesti samankaltainen kuin sana <i>sorgu</i> . <i>Sorgu</i> tulee saksankielisestä sanasta <i>sorgen</i> .
Möldri-Juhani	Mylläri-Juhani	käännöslaina, suora siirto	
Kirikuõpetaja Moosel	pastori Moosel	adaptaatio, suora siirto	Suomenkielinen virkanimike on pienellä kirjaimella.
Kalevipoeg	Kalevanpoika	käännöslaina	Suomennos, rinnalla käytetään yleisesti myös Kalevipoeg.
Rosalie	Rosalie	suora siirto	
Tölpärt	Töllipärtti	käännöslaina	
Pille	Pille	suora siirto	

Liiva-Annus	Tuoni	adaptaatio	Tuoni tulee sanasta tuonela ja liittyy kuolemaan. Virolainen sana yksi version kuoleman nimestä.
Püha Jüri koerad	Pyhän Yrjänän koirat	käännöslaina, adaptaatio	
kuradi variandid:	saatanan variantit:		
Vanapagan	pahus	adaptaatio	Käännös on pienellä kirjaimella.
Vanasarvik	vanha vihtahousu	käännöslaina, adaptaatio	Käännös on pienellä kirjaimella.
Vanatont	vahna kehno	käännöslaina, adaptaatio	Käännös on pienellä kirjaimella.
Vanapoiss	piru	yleskäsitteen käyttö	Käännös on yleisesti pienellä kirjaimella. S. 218 on se isolla.
Vanakuri	paholainen	yleskäsitteen käyttö	

Erisnimet: paikat			
viroksi	suomeksi	strategia	kommentti
Peipsi järv	Peipsijärvi	suora siirto	
Saksamaa	Saksa	suora siirto	
Saaremaa	Saaremaa	suora siirto	

Maksameri	Kyöpelinvuori	adaptaatio	Käännös on osa Suomen mytologiassa olevasta paikasta. Viron versio on tosielämässä olemassa oleva järvi.
Veneetsia kanal	Venetsian kanali	suora siirto, adaptaatio	Kanali on vanhentunut nimitys. Nykyaikana on käytössä kanava.

Erisnimet: päivät			
viroksi	suomeksi	strategia	kommentti
andresepäev	antipäivä	suora siirto	
kadripäev	katrinpäivä	suora siirto	
mardipäev	martinpäivä	suora siirto	
hingedepäev	sielujenpäivä	suora siirto	

Yleisnimet			
viroksi	suomeksi	strategia	kommentti
kubjas	vuoti	adaptaatio	
kilter	pehtori	adaptaatio	
karjapoiss	paimenpoika	käännöslaina	
aidamees	aittamies	käännöslaina	
sulane	renkki	adaptaatio	
popsieit	torpaneukko	adaptaatio	

eit	eukko	adaptaatio	
taat	ukko	adaptaatio	
mõisamees	kartanolainen	käännöslaina	
kõrtsmik	krouvari/kapakanisäntä	adaptaatio	
parun	paroni	käännöslaina	
paruness	paronittaren	käännöslaina	
mustlane	mustalainen	käännöslaina	
trubaduur	trubaduuri	suora siirto	
rüütel	ritari	käännöslaina	
kuningas	kuningas	suora siirto	
haldjas	haltia	käännöslaina	
printsess	prinsessa	suora siirto	
daam	daami	suora siirto	
senjöö	señor	suora siirto	Suora siirto espanjasta.
vikatimees	viikatemies	käännöslaina	
advokaat/ahvukaadi	atvokattia/advokaatti	käännöslaina	
tont	kyöveli	adaptaatio	
mardisandid	martinkiertäijät	adaptaatio	
teenrid	palvelijat	käännöslaina	
koolnud	vainajat	adaptaatio	
sakste toatüdruk	herrasväen kamarineiti	yläkäsité, adaptaatio	
vallasant	huhuhtolainen	adaptaatio	
krati variandid:	kratin versiot:		
kratt	kratti	suora siirto	
kolumats	peikko	yläkäsité	
pirakas tont	tanakka hiisi	adaptaatio	Käännös on ilmeisesti suomen mytologiasta.

rumal tont	hölmö piruparka	käännöslaina, adaptaatio	
------------	-----------------	-----------------------------	--

Yleisnimet: asiat/paikat			
viroksi	suomeksi	strategia	kommentti
riidekirst	vaatearkku	käännöslaina	
hõbepross	hopeinen rintarossi	käännöslaina	
saun	sauna	suora siirto	
mõis	moisio	käännöslaina	
sahver	ruokakonttori	adaptaatio	
vikat	viikate	käännöslaina	
kirves	kirves	suora siirto	
rubla	rupla	suora siirto	
regi	reki	suora siirto	
pastel	kurpponen	adaptaatio	
tagakamber	peräkamari	käännöslaina	
rehetuba	riihitupa	käännöslaina	
gondel	gondolivaunu	suora siirto, eksplikointi	
käsikivi	käsikivi	suora siirto	
konjak	konjakki	suora siirto	
halltõbi	horkkatauti	adaptaatio, käännöslaina	

Yleisnimet: eläimet			
viroksi	suomeksi	strategia	kommentti
ahv	marakatti/villipeto	adaptaatio/ yläkäsite	
lohe	lohikäärme	adaptaatio	

kirp	kirppurassukka	käännöslaina/ eksplikointi	Rassukka on versio ressukkasta.
merilehm	merilehmä	suora siirto	

LIITE 2

Yleiset kysymykset:

- Miksi valitsit Kivirähkin kirjan Rehepapp? Oliko siellä syytä, että tämä kirja tuli käännettyksi?
- Olet käänttänyt myös toisia Kivirähkin kirjoja. Onko hänen kirjojensa kääntäminen ollut vaikeampi tai erilaisempi kuin esimerkiksi Jaan Krossin tai Ene Mihkelsonin kääntäminen? Ja jos on, sitten millaisella tavalla (sanasto, kielioppi jne)?
- Kuinka paljon olet työssäsi käyttänyt teoreettisia lähteitä ja ajatuksia? Ja kuinka iso osa siitä kaikesta on ollut oman kielitaito ja -taju?
- Kuinka ymmärrettävä on virolainen kirjallisuus suomalaisille? Eli millainen on yleinen vastaanotto ja oletko huomannut, että jonkinlaiset kirjat ovat suosituimmat kuin toiset?

Tarkemmat kysymykset:

- Olen valinnut Leppihalmeen strategia (käytän hänen 2011 kirjoitettu teoria, mutta se on ollut yleisesti sama jo 1997-luvulta asti), jonkun avulla analysoin reaaliota. Sen osat ovat: suora siirto, käänöslaina, (kulttuuri)adaptaatio, yläkäsite, eksplikointi, lisäys ja poisto. Tiesitkö hänen strategiastansa jotain?
 - Jos tiesit, käyttäisitkö jotain sieltä tai et?
 - Jos et tiennyt Leppihalmeen strategiasta, tiesitkö jostain muusta? Jos tiesit, kenen se oli ja millainen (millaiset osat)?
- Löysin yhdeltä suomenkielisen kirjan sivulta nimi Jaan. Ilmeisesti pitäisi se olla Janne. Onko se editointiin virhe?
- Osaatko ehkä selittää *mōis*-moisio/kartano ratkaisua? Minusta se on kiinnostava, kuinka olet käyttänyt moisio, koska se ei ole niin tunnettu sana kuin kartano. Mutta samaan aikaan kartano on liian positiivinen tässä kontekstissa.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Ellika Eero,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „*Mõis* vai *moisio?* Reaalioiden käänätäminen Andrus Kivirähkin kirjassa Riihiukko eli marraskuu“, mille juhendaja on Juha-Matti Aronen, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;
2. annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;
3. olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile;
4. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Ellika Eero

23.05.2023